

KULTÚRÁK ÉS A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

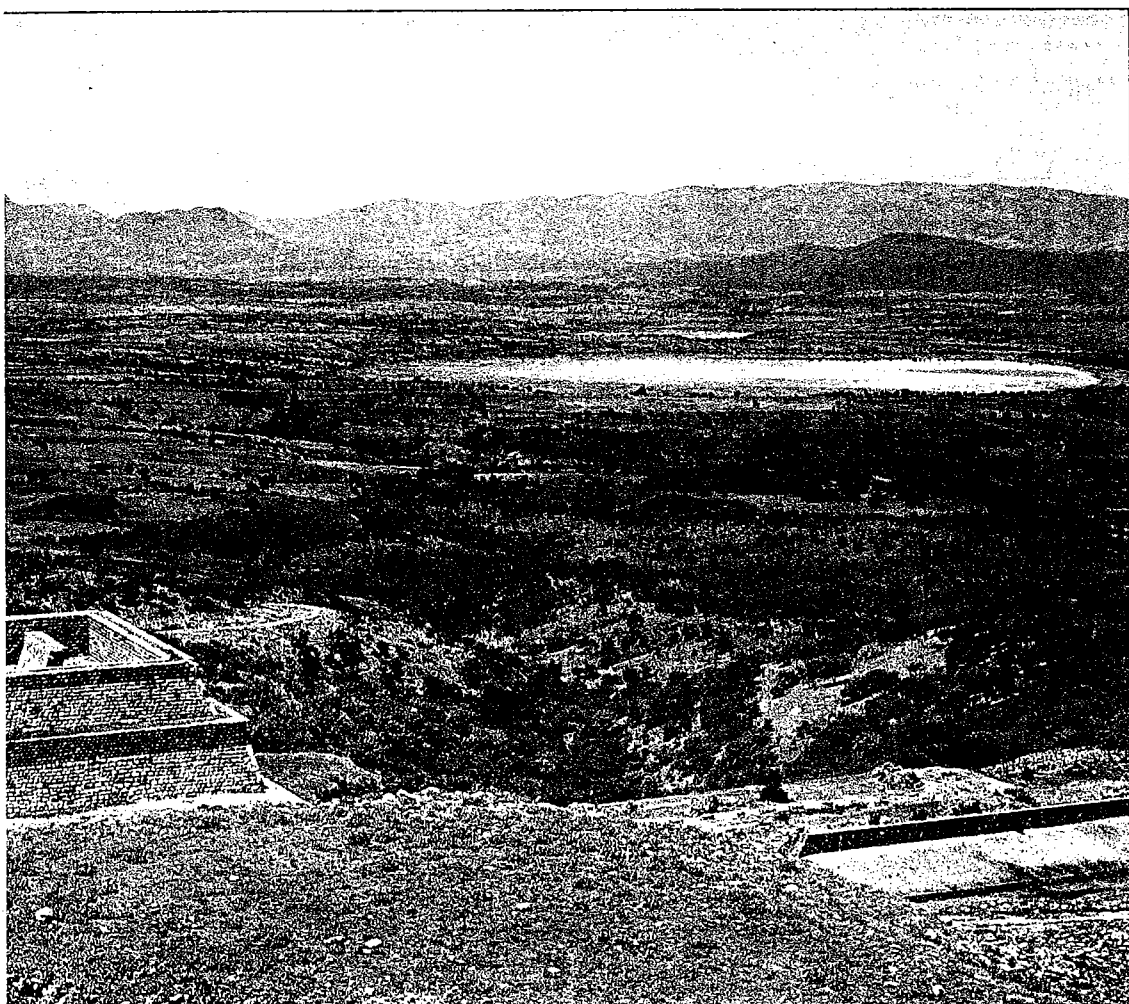
A Mezo-Amerika kifejezést először Paul Kirchhoff antropológus javasolta Mexikó és a vele szomszédos Közép-Amerika azon részeinek megjelölésére, melyek a spanyol hódítás idején már civilizációval rendelkeztek. De mit is értünk a civilizáció fogalmán?

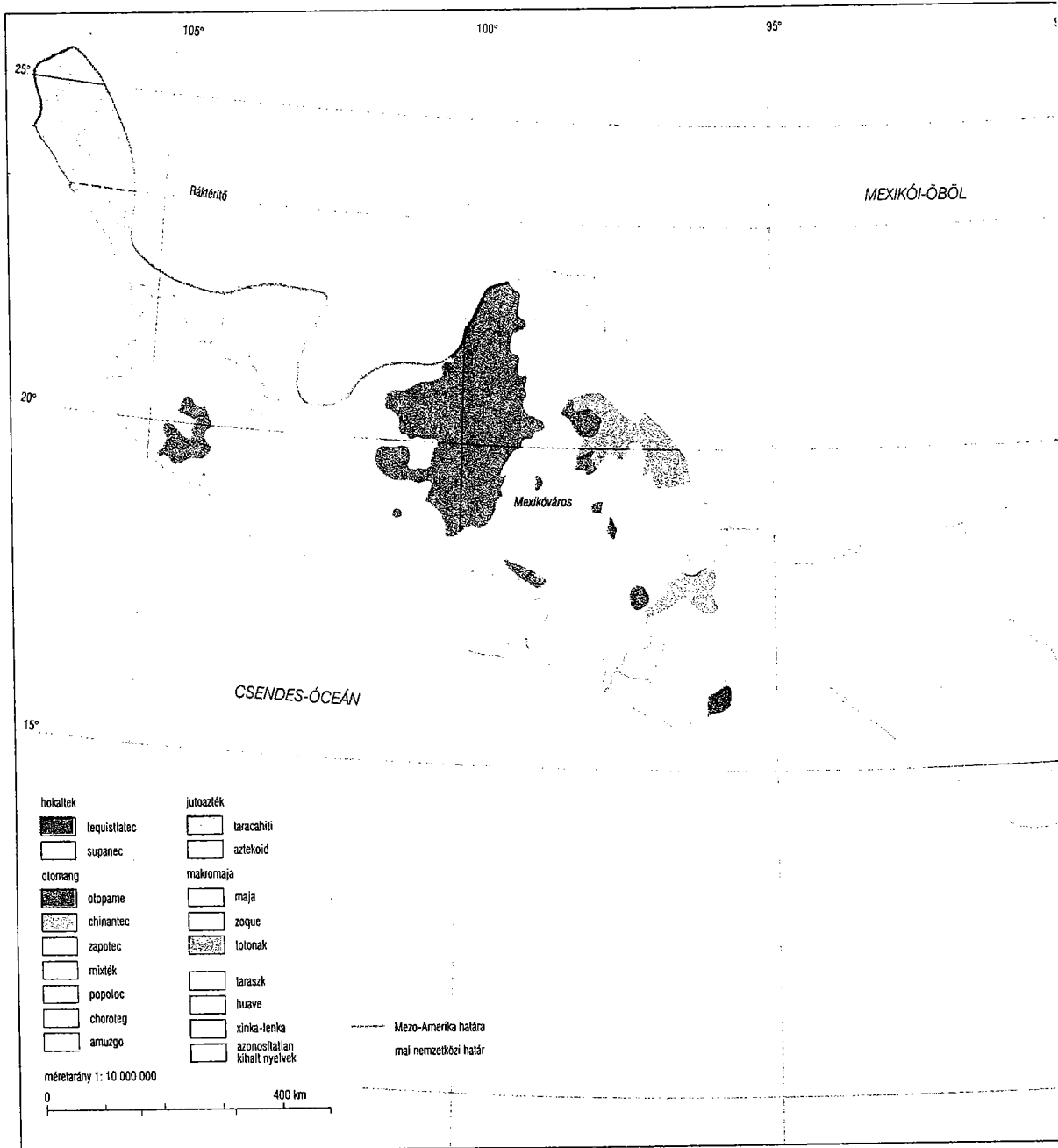
A társadalmi és politikai fejlettség olyan szintjét, melynek jellemző jegyei a városi élet kialakulása – a mezo-amerikaiak főként kisebb-nagyobb városokban éltek, bár mindig volt nagyszámú vidéki népesség is –, valamint a jelentős közösségi művészet és építészet. Kirchhoff összeállította azoknak a kulturális vonásoknak a listáját, melyek összessége véleménye szerint meghatározza Mezo-Amerika sajátos jellegét, és megkülönbözteti azt az Újvilág egyéb nagy kulturális térségeitől, így az észak-amerikai Délnyugat, valamint a dél-amerikai Közbülső és Andoki térségtől. Ilyen jellegzetességek a piramis- és templomépítészet; a széles körben elterjedt emberáldozatok; a rituális vezeklés véráldozattal; a bonyolult rendszerű szent naptár, amely egy 260 napos ciklus és egy megközelítőleg 365 napos év változásain alapult; a hieroglifikus írásmód (mely sajátos mezo-amerikai jelenség); az istenek

panteonja; kaucsuklabdával folytatott rituális játék, amit egy erre a célra épített udvarban játszottak; valamint a nagyszabású, jól szervezett piacok.

Ezek az összetett kulturális vonások régen kialakult, magasan fejlett földművelésen alapultak. A mezo-amerikaiak a spanyolok érkezését megelőző hat évezred alatt kukoricát, babot, tököt, chilipaprikát és egyéb haszonnövényeket termesztettek. Mezo-Amerika változatos természeti környezetében kifejlődött számos művelési módszer közül a legfejlettebb (melyet Kirchhoff is megemlíti) a megemelt függőkertek vagy *chinampák* voltak. Korábban úgy gondolták, hogy ezt a gazdálkodási rendszert csak az aztékok ismerték, de ma már tudjuk, hogy széles körben elterjedt az ősi Latin-Amerikában, így a maják között is.

Az olyan, időben és térben egymástól távoli kultúrák között, mint az aztékoké és a klasszikus majáké volt, egészében és részleteiben számos különbség létezett. Ugyanakkor egyre több a bizonyíték arra, hogy voltak olyan alapvető vonások, melyben minden mezo-amerikai civilizáció osztozott. A 260 napos szent naptár egyetemes használata a 20 nap jelével és

a 13 együttthatóval azt bizonyítja, hogy ezek a kultúrák nagyon hosszú időn keresztül kölcsönhatásban álltak egymással, és bizonyos mértékig eredetük is azonosnak tekinthető. Bőséges adat támasztja alá a közép-mexikói népek, többek között a teotihuacániak és a toltékok jelenlétét a maja alföldön, és a legújabb kutatások erős maja jelenlétet mutattak ki Közép-Mexikó számos hegyvidéki övezetében is. Az oaxacai Monte Albán egyes faragott reliefsjei teotihuacáni kultúrát ábrázolnak, Teotihuacán városában pedig az oaxacai kereskedőknek külön negyede volt.

A Mezo-Amerika-kutatók ma már egyetértenek abban, hogy az említett kulturális egységnek legalább egy része Mezo-Amerika első magaskultúrájába, az Olmékhoz nyúlik vissza, mely i. e. 1200–400-ig virágzott a Mexikói-öbölhöz közeli Veracruz déli részén és Tabascóban. Az olmékok voltak az elsők, akik hatalmas templompiramisokat építettek, monumentális kő-

tömböket munkáltak meg és szállítottak el, s elsőként alakítottak ki egy összetett vonásokkal rendelkező istenség köré rendezett, művészettel szorosan összefonódó vallást. Az olmékok fontos civilizációs hatóerőt képviseltek, hasonló szerepet töltöttek be Mezo-Amerikában, mint a sumerok Mezopotámiában vagy a kínaiak Kelet-Ázsiában. Bármely régió, ahova ők maguk, hatásuk (vagy éppen örökségük) eljutott, Mezo-Amerika fejlődésének kulcsfontosságú területévé vált.

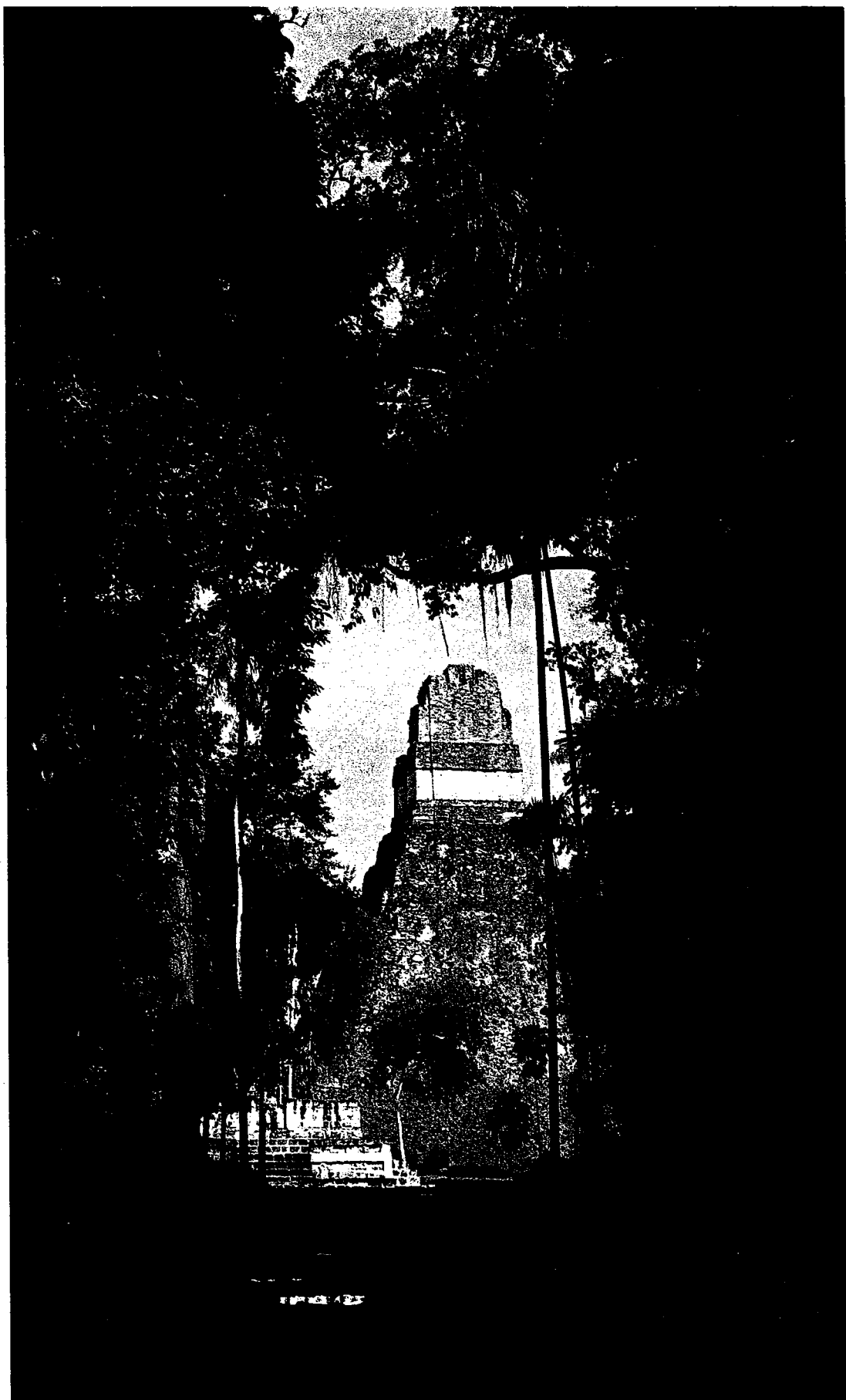
A természeti környezet

Bár egész Mezo-Amerika a trópusi égöv alatt helyezkedik el, természeti környezete óriási változatosságot mutat. A térség felszíne a bő vízellátású, őserdő borította, alacsonyan fekvő síkságok és az 5000 méter magasba nyúló jeges hegycsúcsok között váltakozik. Az ezzel együtt járó éghajlati tényezők rendkívüli változatosságot eredményeztek: mindenütt más gabonafé-

Amerikában
több mint 200 külön-
féle vizsgála-
tba sorolták.
edetű rokon
csoportjába
három nyelv-
ható kapcsó-
zó tartozik a
zó hatalmas
huave, me-
dszoros déli
ai Guatema-
ületén hasz-

dtebb nyelv-
ikótól Costa
id volt. En-
i nahuatl, az
talos nyelve
ságban lévő
az területén
etve hondu-

bb nyelvcsa-
ló csoportok
in élnek. Az
astékok szá-
zakabbra, a
elepedtek le
ogyan külö-
i maja nyelv-

temploma Tikal-
A Yucatán-félszi-
i a trópusi esőer-
virágoztak ki.

léket természetek, máskorra esett az aratás ideje, valamint más természeti kincsek álltak rendelkezésre a helyi felhasználás és a kereskedelem céljára. Ennek köszönhetően Mezo-Amerika különböző térségei között nagyfokú gazdasági összefonódás jött létre; korán kialakultak a piacok és a kereskedelmi hálózatok. A mai Puebla államban lévő Tehuacán-völgyben végzett vizsgálatok jelzik, hogy a kölcsönös egymásrautaltságon alapuló kapcsolatok már a kerámia megjelenése előtti időszakban is léteztek.

Mezo-Amerika tájegységeit alapvetően a hegyvidékek és az alföldek ellentéte jellemzi. A mexikói hegyvidéket az észak-déli irányú Keleti- és Nyugati-Sierra Madre alkotja. Közöttük helyezkedik el egy széles fennsík, mely nagyjából kietlen. E belföldi sivatagon vagy száraz prérin a mesquitocserje, a sivatagi jukka, különféle kaktuszok és agavék ezért megteremnek. A földművelés bár nem lehetetlen, de roppant nehéz, így az egykor Mezo-Amerika északi határain túl élők – akiket az aztékok csicsimekákknak neveztek – vándor vadászó-gyűjtőgető életformát folytattak. A Nyugati-Sierra Madre viszonylag jó vízellátása lehetővé tette a mezo-amerikai kultúrák északi irányú terjeszkedését: ezen a „folyosón” keresztül jutott el hatásuk – és talán a kereskedelmi javak is – Észak-Amerika délnyugati területének településeihez, így a Chihuahua állambeli Casas Grandesba.

A két Sierra Madre egybeolvadásánál egy kelet-nyugat irányú vulkanikus hegylánc helyezkedik el, tucatnyi kihunyó, időlegesen szunnyadó vagy éppen aktív vulkánal. A hegyvidéki felföldek Közép-Mexikó jellegzetes képződményei, melyeket eredetileg fenyő- és tölgyfaerdők, a magasabb csúcsokat pedig alpesi növényzet borította. Bár a területet átszeli néhány nagyobb folyóvölgy – mint például a Lerma völgye –, az ősi kultúrák kialakulásában mégis a hegyláncok között képződött belföldi medencék játszották a fontosabb szerepet. Ezek közül a leglenyűgözőbb a majdnem 8000 négyzetkilométer kiterjedésű Mexikói-völgy, mely valaha a hatalmas Hold Tavának adott otthont. A gyarmatosítás utáni csatornázásnak és a modern Mexikóváros terjeszkedésének köszönhetően mára a tó teljesen elmocsarasodott. Több időszakban is az itt élt népek határozták meg Mezo-Amerika kultúráját és politikáját, a korai klasszikus kor teotihuacáni államától egészen a hatalmas Azték Birodalomig.

A Mexikói-völgytől nyugatra fekvő medencék közül néhány szintén nagy jelentőségre tett szert, elsősorban a Pátcuarói-tó környéke, mely a valaha a Taraszk Királyság központja és a Taraszk-kultúra bölcsője volt.

A vulkanikus hegylánctól délnyugat felé haladva rendkívül szétdarabolt és sok, viszonylag elszigetelt völgyet alkotó ősből hegységeket pillanthatunk meg. Ez különösen igaz a Délkelet-Mexikóban található Oaxacára, ahol eltérő nyelvek és kultúrák sokasága fejlődött ki a spanyol hódítás előtti időkben. Az Oaxacavölgy, mely a Monte Albán-i zapoték civilizáció központja volt, három folyóvölgy találkozásánál alakult ki.

A Tehuantepec-i földszorosot nevezik Mezo-Amerika „csípőjének”. A terület legmagasabb pontja is csak 250 méterrel fekszik a tenger szintje fölött, könnyű átjárást biztosítva a Mexikói- és a Tehuantepec-i öböl menti alföldek között. A földszoros köti össze a maják földjét Mezo-Amerika nyugatabbra fekvő területeivel.

Chiapas és Guatemala csipkézett felszínű hegységei részben az ősi kéregmozgás, részben vulkanikus tevékenység hatására jöttek létre. A dél-guatemalai vulkánok lánc híres szépségéről. A maja hegyvidék tápanyagban gazdag vulkanikus talaja, valamint ter-

mékeny völgyei és medencéi egykor és ma is nagyszámú népességnek biztosítanak megélhetést. Az északra fekvő maja alföldek irtásos-égetéssel gazdálkodásával szemben (mely a termőföld gyors kimerülésével jár együtt), a hegyvidéki földek rövid paragon hagyott időszakokkal és jóval hosszabb ideig művelhetők, ezáltal itt a terméseredmények is magasabbak.

A texasi határtól délre és délkeletre a Tehuantepec-i földszorosig, majd innen keletre a Yucatán-félsziget délnyugati részéig egy majdnem összefüggő tengerparti síkság szegélyezi a Mexikói-öböl partvidékét. Mexikó sok bővizű folyója szeli át ezt a síkságot, amelyen így a hordalékos talaj tápanyagban gazdag. A spanyol hódítás előtti idők számos meghatározó civilizációjának nyomait találták meg a Río Pánucótól délre. Ezek közül a Tehuantepec-i földszoros északi részén található Olmék-kultúra a leghíresebb.

A Mexikói-öbölbe mélyen belenyúló „nagy zöld hüvelykujj” – ahogyan a Yucatán-félszigetet egykor valaki elnevezte – egy hatalmas mészkő talapzat, mely sok millió év alatt emelkedett ki fokozatosan a tengerből. A félsziget déli része dombokkal tagolt, éghajlata csapadékos (például Petén térségében), ezzel szemben északi területei laposabbak és kevésbé csapadékosok. Ezen a félszigeten emelkedtek fel, majd hanyatlottak le a klasszikus kori nagy maja alföldi civilizációk. A Yucatán-félsziget felszínét karszt típusú mészkő alkotja, így a területet csupán néhol szelik át folyók és patakok (az Usumacinta és Belize folyók kivételt jelentenek), de számos olyan barlang és karsztos besüllyedés található, ahonnan vizet lehet nyerni. Közülük a legismertebbek a Yucatán északi részén található, *cenoténak* nevezett kör alakú víznyelők. A maják ősidők óta ilyenekből jutottak hozzá az ivóvízhez, és időnként az Esőistennek felajánlott emberáldozatokat is ide helyezték el.

A Mezo-Amerikában kialakult földművelés gyakorlatának alkalmazkodnia kellett az éghajlati viszonyokhoz. Mivel ez a térség a Ráktérítőtől délre fekszik, területét az esős évszakban nagy mennyiségű trópusi csapadék öntözi. Az ettől jól elkülöníthető száraz évszak novembertől májusig tart, amikor az alföldekre csak nagyon ritkán hull eső, a hegyvidékeken pedig szinte sohasem esik. Az olmék területeken a két évszak nem válik el ilyen élesen egymástól. Mire az esők májusban és kora júniusban megérkeznek, az alföldeken már elő kell készíteni a talajt a műveléshez. Az új termőföld megtisztításához kivágják az erdőt, majd felégetik az aljnövényzetet, és az így keletkező, hamuval borított termékeny talajba vetik el a magokat. Ha azonban a terület alkalmas a teraszos gazdálkodásra, a talaj egész éven át művelhetővé válik. Késő júniusban vagy kora augusztusban egy rövid ideig szünetel az esőzés – ekkor a sokat ígérő délutáni mennydörgések nem hoznak csapadékot –, de ezután újra elkezdi esni, s tart egészen november elejéig.

Mezo-Amerika természeti környezetének bizonyos eltérései az egyenlőtlen csapadékeloszlással magyarázhatók, aminek szerepe lehetett abban is, hogy egyes területeken igen korán nagy hatású civilizációk jöttek létre, míg más régiók marginálisak maradtak. Dél-Veracruz olmék területén és a déli maja síkságokon az évi csapadékmennyiség magas, ami hozzájárult ahhoz, hogy ezek a régiók az igen korai civilizációs szerveződés központjaivá váljanak. Ellenben a dél-mexikói Guerrero állam területe rendkívül száraz, így az olyan népet, mint például az olmékok, csak akkor kezdte érdekelni, amikor már megismerték és módszeresen alkalmazták az öntözéssel gazdálkodást. Kulturális szempontból Guerrero mindig is elmaradott maradt.

Mitla

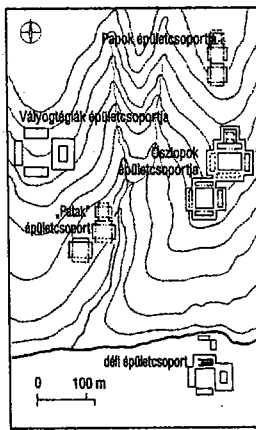
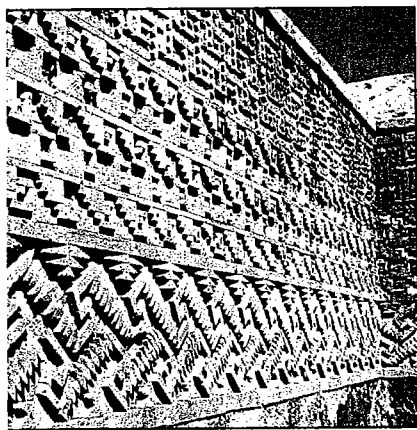

Általában található a kőnek szögletes alakúak. A belső és külső helyeket, geometrikus alapú díszítettek. Négyen raktak ki, falógerendába fa-fészetének és építési vonásai a keréket díszítő lépés és a kódexek stílus-gerendák.

Albán V. időszaka 1-2 négyzetkilométeren fekvő, 20 négyzetkilométert

Mitla az Oaxaca-völgy délkeleti ágában fekszik. A térségben ez a legfontosabb késői posztklasszikus kori lelőhely. Az itt található öt csodálatos palotacsoport építészeti mestermunka. Mindegyik egy belső udvar körül elhelyezett épületek sorából áll. Ez az elrendezés igen hasonló a késői klasszikus kori Yucatán Puuc stílusú építészetéhez, amellyel valószínűleg kapcsolatba hozható.

Ma sem eldöntött, vajon Mitla zapoték vagy mixték település volt-e hajdanán, bár az kétségtelen, hogy mixteka-puebla stílusban épült. A várost ma zapoték indiánok lakják, az Oaxaca-völgyi mixtékek és zapotékok történelme azonban annyira egymásba fonódott, hogy a kérdést nem lehet megválaszolni.

zapotékok – félretéve ellentéteiket – együtt védekeztek a hódítók ellen, volt azonban egy olyan időszak, amikor a zapotékok egyedül szálltak szembe az aztékokkal. Giengola dombtetőre épült erődjében például elszántan és sikeresen álltak ellen az azték hadsereg támadásainak, így legalább néhány zapoték „hercegség” megőrizte függetlenségét.

A TARASZK KIRÁLYSÁG

A taraszok vagy purépecha népnek otthont adó nyugat-mexikói Michoacan írott történelem előtti múltja alig ismert, ezért nehéz eldönteni, mennyire támaszkodhatunk a hagyományos taraszok történelemre, melyet a *Relación de Michoacan*ban (Michoacani beszámoló) jegyezték fel. Az itt élők azt állítják, hogy legalább néhány ősiük csicsiméka volt, akik északról vándoroltak le a csodálatos, halban gazdag Pátzcuarói-tavat övező termékeny medencébe. Michoacanban nahuatl nyelvet beszélők is letelepedtek, az uralkodócsaládok viszont taraszok nyelven beszéltek, amit a félteke egyetlen más nyelvvel sem sikerült rokonítani.

A *Relación*-ból úgy tűnik, hogy a király vagy *kasónsi* által vezetett taraszok királyi ház egymás után használt fővárosait a legutolsóval, a Pátzcuarói-tóra néző Tzintzuntzannal együtt a késői klasszikus korban alapították. Tzintzuntzant csak részben tárták fel ré-

gészletileg. A lenyűgöző települést egy hatalmas, téglalap alakú, falazott lapos halom uralja, amelyen öt nagy *yácata* áll. Ezek a lépcsőzetes, kör alakú „piramisok” szintén lépcsős alépítményekhez kapcsolódnak, melyeket kiváló minőségű, tökéletesen megmunkált és összeillesztett, a perui inka munkákra emlékeztető kőtáblákkal burkoltak. Valamennyi *yácata* – melyek minden taraszok településén, így az előző fővárosban, Ihuatziónál is megtalálhatók – temetkezési építmény volt, melyek az egykori *kasónsik* és kísérei maradványait őrizték.

A *Relación* különösen részletes információkat közöl a taraszok királyi udvar felépítéséről és működéséről. Rendkívül sokféle kísérő és palotabeli mesterember élt itt, akik közül egyeseket a *kasónsi* halálakor feláldoztak. A palotától függetlenül létezett a papok nagy csoportja, élükön a legfőbb pappal, akik nem éltek cölöbátusban. Az ő kötelességük volt a taraszok istenek, köztük a Nap és a Hold tiszteletére végzett szertartások vezetése.

Bár az azték állam a késői klasszikus kortól egészen a spanyol hódításig folyamatosan „bekebelezte” a rivális mezo-amerikai államokat, a taraszok sikeresen védelmezték határaikat az aztékok vad támadásaival szemben. A *kasónsik*ak ezért az azték uralkodók magukkal egyenrangúként ismerték el.

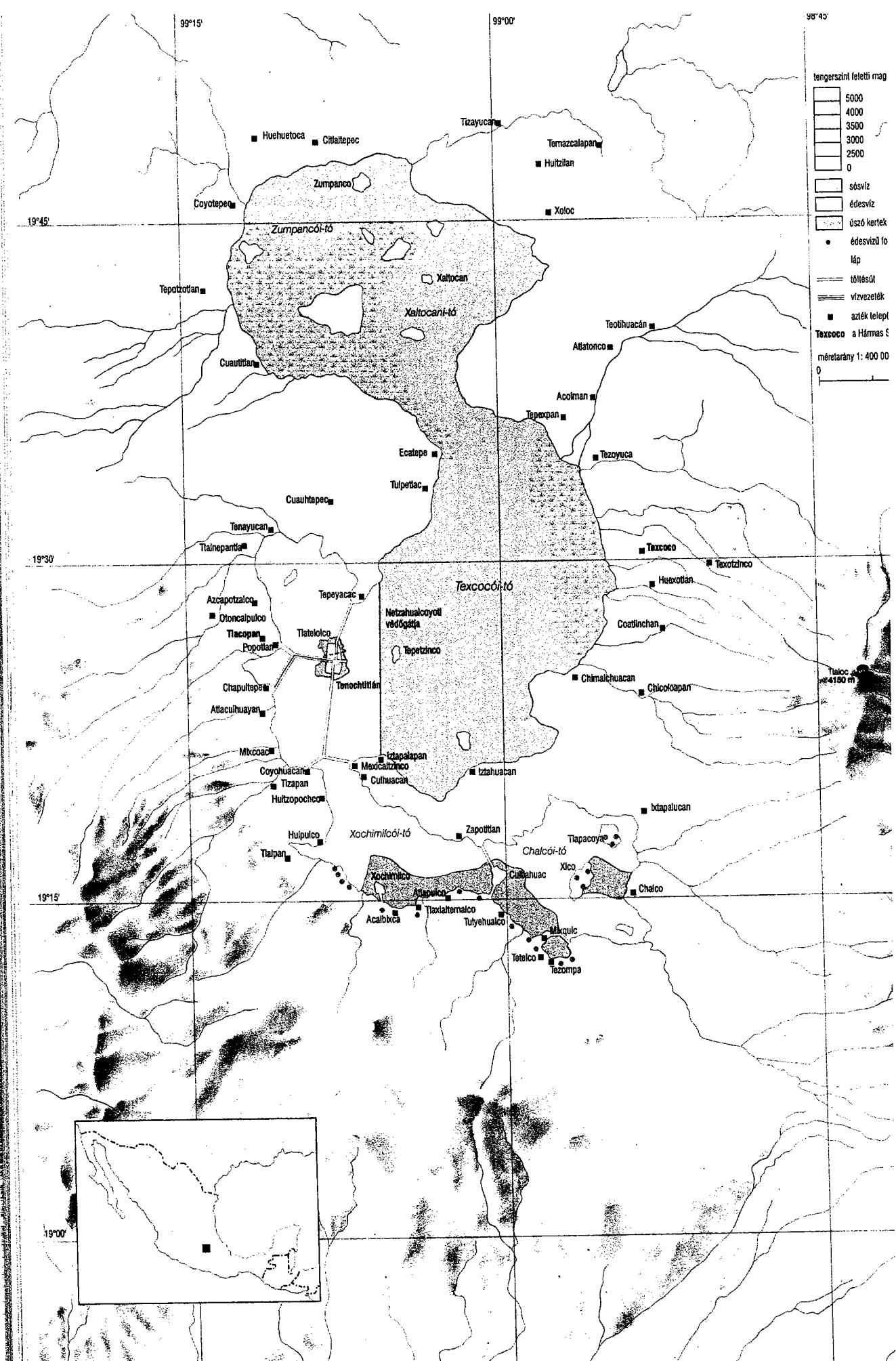
AZ AZTÉK BIRODALOM

A spanyolok megjelenése előtti újvilági kultúrák közül az azték civilizáció a legismertebb. Nem is elsősorban a viszonylag kis számú régészeti feltárások révén, hanem a hódítás után nahuatl és spanyol nyelven írt számos dokumentum miatt. Például Bernardo de Sahagún, a korai szerzetes által nahuatl anyanyelvűektől gyűjtött információk alapján összeállított, 12 kötetes nagy enciklopédia az azték élet szinte minden – tárgyi és lelki – vonatkozásáról hírt ad. Nincs még egy olyan újvilági nép, amelyről ilyen gazdag írott adatokkal rendelkezünk.

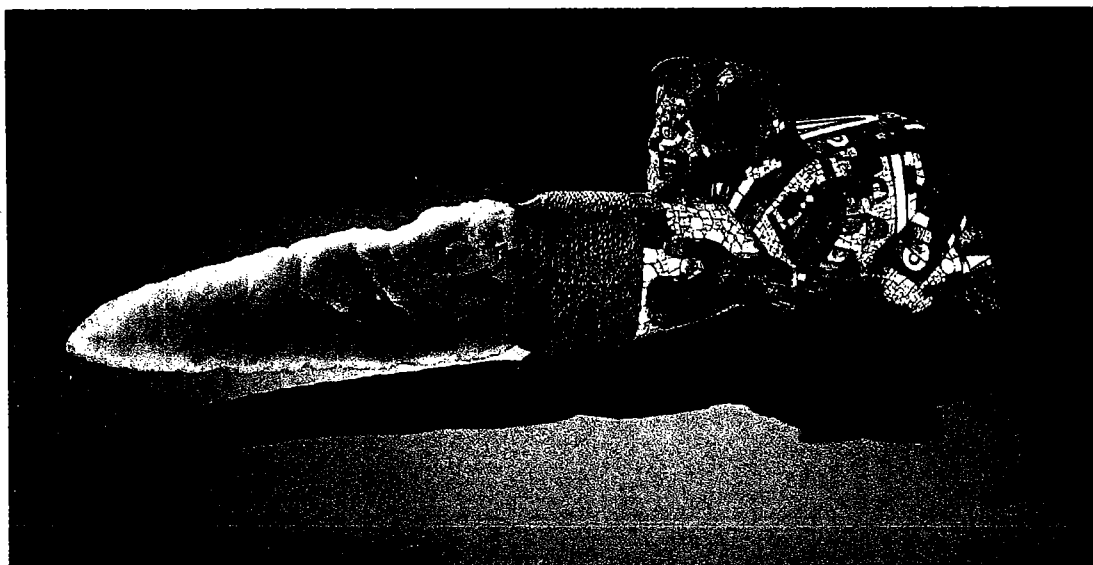
Azték eredetmítoszok

Az aztékoknak két különböző eredetmítoszuk volt, mindkettő hangsúlyozza, hogy *nem* őslakosai a Mexikói-völgynek. Az aztékok szívesen beszéltek faragatlan őseikről és a csicsimékekkel való rokonságukról, valószínűbb azonban, hogy fejlődésük korai szakaszában földművelő népek voltak, akikre valamilyen módon a régi tolték kultúra egyes elemei, különösen a vallási képzetek és rítusok hatottak.

A Mexikói-völgy, ahova az aztékok a 13. század elején megérkeztek, ősi hagyományokkal rendelkező, teljesen benépesült terület volt. A völgyet a következő hatalmak uralták: az atzcapotzalcoi tepanekek a Nagy-tó északnyugati partján; Texcoco tolték eredetű állama a tó keleti partján; és Culhuacan hatalmas, gondozott városa délen, melynek uralkodói Tula tolték-csicsiméka néptől származtatták magukat. Az azték törzsi prófécia előre megjövendölte, hogy nagy fővárosukat és a jövőbeni világ központját egy olyan mocsaras szigeten fogják megalapítani, ahol egy fügekaktuszon ülő sas kigyót tart majd a csőrében. Számos viszontagságos időszak után – mely alatt az aztékok egyik vagy másik völgybéli állam vazallusaként vagy zsoldosként harcoltak – a prófécia 1325-ben beteljesedett, és az aztékok letelepedtek Tenochtitlánnál („a fügekaktusz helyén”).

zték kés, melyet eredeti célokra készített: alcedonból készült, fasz- és kagylóberakások ószinűleg azon ajánlhatók, melyeket Moctocoyotzin adott Cortésig Európába küldte szárnak.

Felhasználva zsoldosként szerzett nagy katonai tapasztalatukat, az aztékok nemsokára megdöntötték előző hűbéruraik, a tepanekek hatalmát. Ezután két másik városállammal, Texcocóval és Tlacopannal kötöttek szövetséget (ez volt az úgynevezett Hármas Szövetség), majd nemsokára már ők gyakorolták a legfőbb hatalmat az egész völgy fölött, s ezzel megteremtették Mexikó későbbi meghódításának alapjait.

Az azték birodalmi terjeszkedés

Az azték birodalomépítési törekvések a 14. század derekán születtek. A birodalom felépítése Itzcoatlal kezdődött el, Motecuhzoma Ilhuicamina uralma idején (1440–1468) folytatódott, majd a hatodik uralkodójuk, Axayacatl (1469–1481) fejezte be azt. Axayacatl uralkodása alatt Tenochtitlán fennhatósága alá került a szomszédos Tlatelolco is. Ettől kezdve Tenochtitlán-Tlatelolco ikervárosa lett a főváros.

A mai szemmel legkevésbé érthető azték szokások egyike a „Virágos háború” volt, mely Tenochtitlán és a vele rivalizáló városok, Tlaxcallan és Huexotzinco szövetsége között zajlott. Ez nem a béke, hanem az örökké tartó ellenségeskedés egyezsége volt, mely biztosította a soha véget nem érő fogolyszerző háborúk folyamát az áldozatbemutatókhoz. A virágok az azték költészetben az emberi vér metaforái voltak, a harcmezőt pedig mint a virágok helyét képzelték el. Bizonyítékok vannak rá, hogy Tlaxcallan nagymértékben meggyengült és elkeseredett a meg-megújuló erőszak következtében. Uralkodói és hadserege később, Cortés Mexikóba érkezésekor, azonnal kész volt a spanyolok oldalára állni.

Az azték hadsereg hatalmas volt, az egyes egységek élén hadifőnökök és „tiszték” álltak, akik a hadifoglyok ejtésével szerezték rangjukat. Az azték harcosok már külső megjelenésükben is rendkívül impozáns látványt nyújtottak, ez különösen a harcosok rendjeibe tartozókra, a jaguár- és a sas-lovagokra volt igaz. Félelmetes fegyvereik voltak, ezek közül is a leghírhedtebb a szörnyű *macahuiltl*, a lapos kardbuzogány, melynek vésett élébe obszidiánpengéket helyeztek. Ettől még a spanyolok is félték. Az egyik legfőbb fegyver a dárdaahajítóval használt dárda volt, az íjászok feladatát pedig az otomí törzsbeli zsoldosok látták le.

A legyőzött ellenséges államok a Hármas Szövetség adófizetői provinciái lettek, és az azték helyőrség köz-

vetlen irányítása alá kerültek. Óriási bürokrácia – ezen belül a kíméletlen adóbegyűjtők – felügyelték a rendszer zökkenőmentes működését. Ezért nem meglepő, hogy sok leigázott tartomány lakói a spanyolokat megmentőként üdvözölték.

Város, állam, társadalom

A birodalom világi és szellemi központja Tenochtitlán-Tlatelolco szigetvárosa volt, konkrétabban pedig a szertartási tér és a Nagytemplom. A csatornákkal és a velük párhuzamos utakkal keresztül-kasul átszelt várost a spanyol *konkvisztádorok* (hódítók) mint az Újvilág Velencéjét emlegették. Akár az Adriai-tenger melletti város esetében, a vízi szállítás lehetősége intenzív kereskedelem kialakulását segítette elő. A források szerint a 16. század elején körülbelül 200 ezer csónak közlekedett a Nagy-tavon.

Nehéz megbecsülni a város népességét Cortés 1519. évi első partraszállásakor, de biztosan nem lehetett kevesebb százezer léleknél, míg a teljes birodalomnak akár több mint 10 millió alattvalója is volt. Bár az aztékok fejlődésük korai szakaszában a társadalmi és politikai szerveződés törzsi fokán állhattak, 1500-ra elérték az osztálytársadalom szintjét. A hierarchia alján a rabszolgák álltak, akikkel jól bántak. Őket a „szolgák” követték, akik a nemesség magántulajdonban lévő földjeit művelték meg. A népesség zöme közember, *macehualtin* volt, akik közösségi földeken haszonbérliként dolgoztak. Ezek a szabad emberek és családjaik a *calpullin*ak (nagy házak) nevezett, helyhez kötött rokonsági csoportokba tartoztak. Mindegyik *calpulli* saját földdel, nemzetiégi vezetővel és templommal rendelkezett. Körülbelül 20 *calpulli* tagjai éltek Tenochtitlán-Tlatelolcóban. Főkéntük helyezkedett el az örökletes nemesség vagy *pipiltin*, akik a legfelső bürokrácia szerepét töltötték be az azték birodalmi rendszerben. Közülük került ki az uralkodó tanácsadó testülete, és ők választották ki az új uralkodót a királyi ház leszármazási rendje alapján.

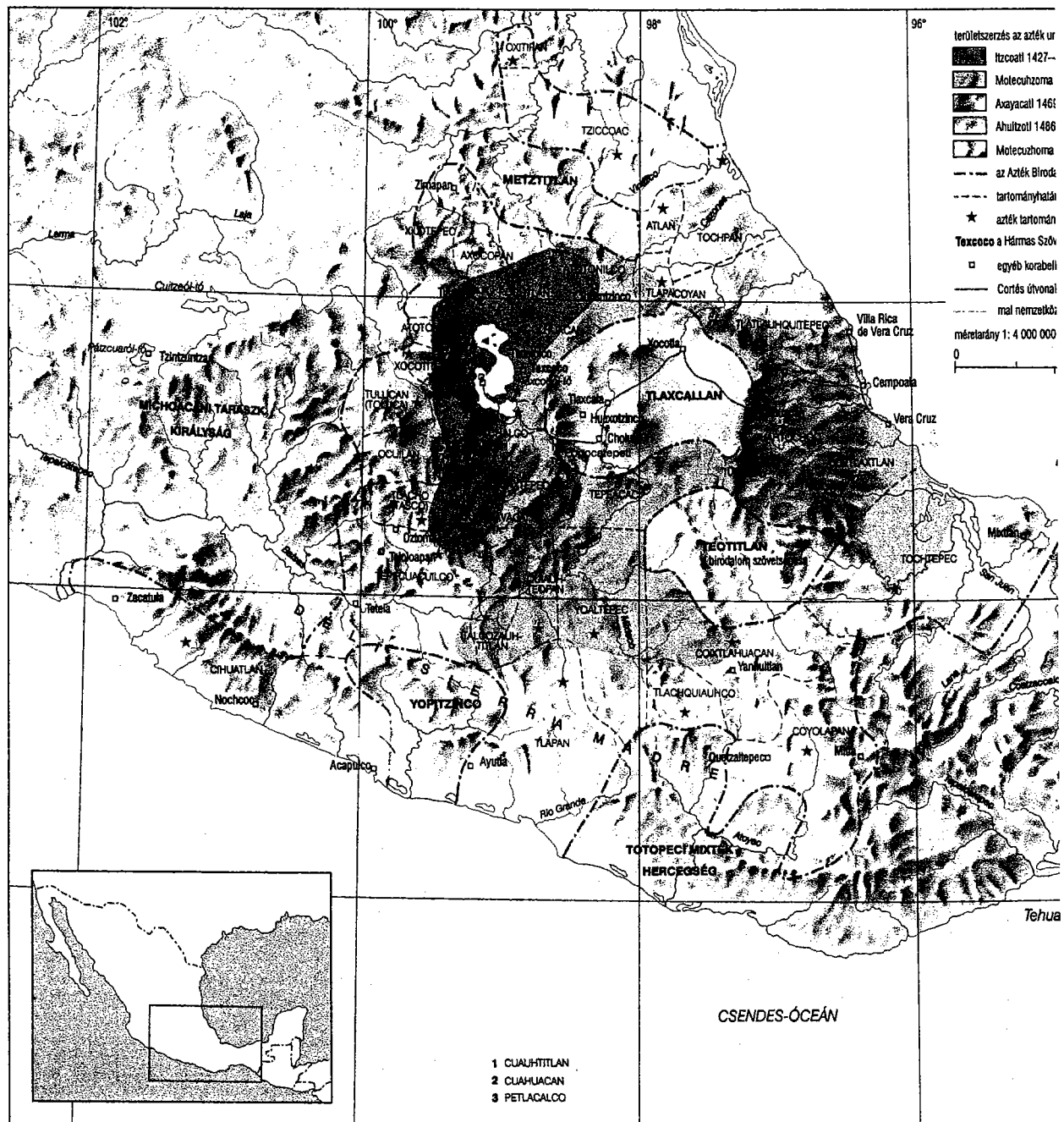
A birodalom legfőbb vezetésével a királyi ház volt felruházva. A hatáskörök azonban jóval összetettebbek voltak, mint ahogy azt a spanyolok feltételezték. Ők főként a *Tlatoani* (Beszélő) címet viselő férfival álltak kapcsolatban, és őt nevezték uralkodónak. 1519-ben ezt a rangot a végzetes sorsú Motecuhzoma Xocoyotzin (a hódítók számára egyszer-

xikói-völgy az azték

nyol hódítás előtt a Mene nem rendelkezett vízzel, felszínét a Hold nert kiterjedt és sekély

A legtöbb azték város e épült. Naponta keresz-
százai szeltek át a vi-
ugati oldalán található
ilt el az aztékok fővá-
titlán-Tlatelolco. Itt és
imilcói-tó, Chalcoi-tó)
vízforrások táplálták a
a területen voltak chi-
nevezett megemelt föld-
ellák. A chinampákat az
alatt időnként elöntötte
te a Texcocói-tóból át-
iz. Az azték állam „élés-
ő chinampa-övezet meg-
ében a 15. század köze-
költő- király, Netza-
gy hatalmas védőgátat
avon keresztül, mely el-
Hold Tavának édes és
ét.

államot elméletileg Te-
Texcoco és Tlacopan (a
állam) uralkodóinak
ozta létre, de valójában
uralta. Ennek ellenére
hagyományai miatt és
kodóinak köszönhetően
éltre tett szert. A tex-
do messze földön cso-
certjeit és kőbe vajt für-
inco egyik dombján épí-
Tlacopannak alig volt
a szövetségben betöltött
sbé volt meghatározott.

rűn Montezuma) viselte. A dokumentumok alaposabb vizsgálata azonban megmutatja, hogy a *Tlatoani* főként a város és a birodalom külső – békés vagy más – kapcsolataiért felelt. A spanyolok nem tudták, hogy vele párhuzamosan volt egy másik uralkodó is, aki szintén a királyi családból származott, és a *Cihuacoatl* (Nőstény Kígyó) címet viselte. Ő ítélkezett az azték fővárosban belüli ügyekben. Így amikor Cortés meggyilkoltatta a *Tlatoanit*, a főváros ellenállása a betolakodókkal szemben erősödött, és nem csökkent.

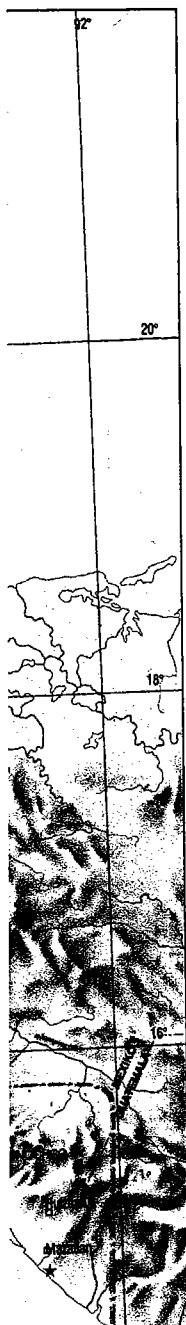
A tudósoknak nagy fejtörést okozott a *pochteca* gazdasági intézménye. Ez a birodalmon kívüli piacokon luxusjavakkal kereskedő, nagy távolságokat bejáró kereskedők egyfajta örökletes testülete volt. Ezek a kereskedők gyakran éjszaka utaztak, vagy álcázták magukat, hogy elkerüljék a lesben álló támadókat az ellenséges területeken.

Az azték gazdaság

Az azték állam rendkívül nagy mennyiségben importált élelmiszereket és kézműves-termékeket, amelyek évente kétszer érkeztek a főváros kikötőjébe. A *pochteca* kereskedők valószínűleg olyan távoli kereskedelmi kikötőkben, mint amilyen a putún-maja területen Xicallanco, kapták „bizományba” az árut, amivel csemperegkedelmet folytattak. Mindennek ellenére az azték állam gazdasága a Mexikói-völgy élelemtermesztésén alapult. A földművelésben fontos szerepet játszott a *chinampák* vagy bakhátas földek rendszere, amely nem csupán Xochimilcóban és a szomszédos városokban a Nagy-tó déli részén fekvő, ma is meglévő *chinampák*kat, hanem a Tenochtitlán-Tlatelolco sziget nagy részét magában foglalta, kivéve a szertartási központokat. Kelet-Ázsia elárasztott rizsföldjeitől eltekintve valószínűleg nincs termékenyebb földművelési kultúra, mint a völgy bakhátas művelése.

Fent: Az Azték B

A térkép a *Matrā* (adóívek) R. H. B. tölti adatokon a könyv számba ve provinciákat és a rosokat, meghatár adózási kötelezet Szövetség tagjai f rásból kiderül, ho vak nagy része az Tenochtitlánnak j A Hármak Szöv sok adót kellett azték állam a hel rettegett speciál jelölt ki annak t nochtitlántól ész uhtitlán provinci gyapotköpenyt, 6 tollas pajzsot, 44 4000 nádból készi egy hatalmas, ku chiannal (zsályar

oróval megtöltött ládát
szolgáltatniuk.
lan (a mai Tlaxcala) az
odalmon belüli független
, melyet valójában az azté-
sem kíséreltek elfoglalni,
iekkal folyamatosan fenn-
i „Virágos háborúként” is-
állapotot, hogy az aztékok
áldozatokhoz szükséges
okhoz hozzájuthassanak.
cho (melyet a spanyolok
inak hívtak) a legtavolab-
provincia volt, melyet
hódított meg a 15. század
rúlete magába foglalta a
ngerparti síkságot és Dél-
apas, illetve Guatemala
nek lejtőit.

Cospi-kódex egyik részlete.
téről ma is vita folyik, az
ok által őrzött könyvek
egzetes példája.

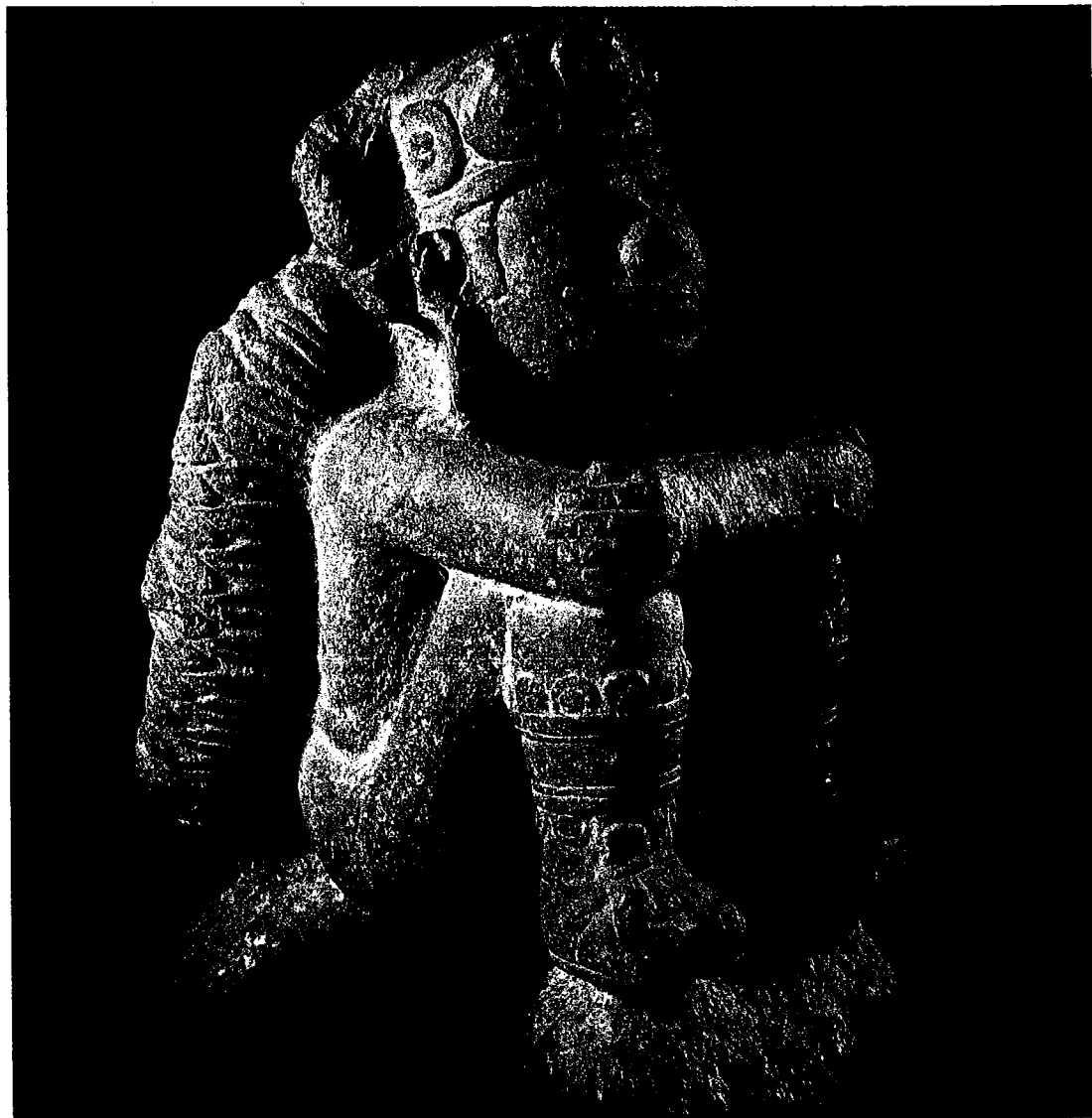

Azték istenségek

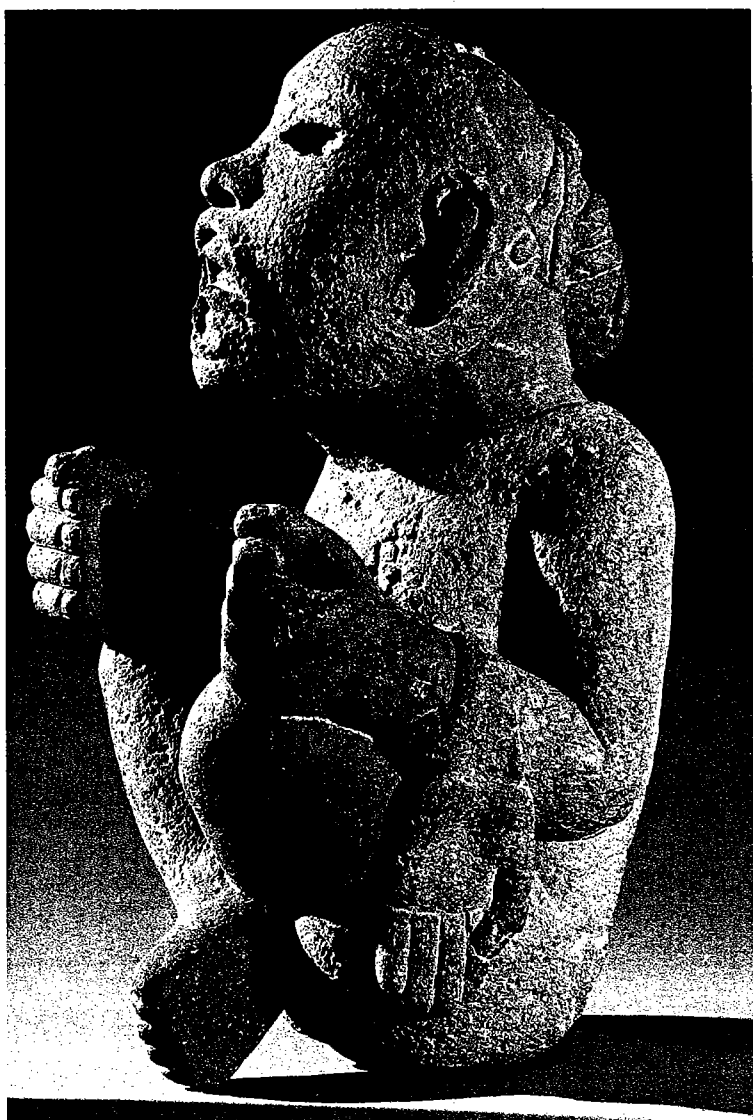
Az azték vallás tanulmányozásakor különbséget kell tennünk két eltérő azték vallási rendszer között. Az egyik a toltékoktól vagy a posztklasszikus kori tolték eredetű államoktól örökölt ősi rendszer, míg a másik szorosan kötődött a hódító azték állam ideológiájához. Ez utóbbi a törzsi napisten, Huitzilopochtli csodálatos születésének mítoszát állította a vallás középpontjába. Huitzilopochtli anyja, Coatlicue földisten-nő kezdetben megszülte az éjszakai ég 400 csillagát és nővérüket, Coyolxauhqui holdistennőt. Majd Coatlicue, miközben a Coatepecen (a „Kígyóhegyen”) álló házáat vagy templomát söpörte, egy tollas labda által újra teherbe esett. A születendő fiú Huitzilopochtli volt. Féltékenységtől örvongve az éjszakai égistek levágták Coatlicue fejét, Huitzilopochtli azonban mégis megszületett, felnőttként és felfegyverkezve jött a világra, majd elpusztította féltestvé-

reit. A történet nyilvánvalóan arra utal, hogy a Hold és a csillagok naponta „elpusztulnak” a felkelő Nap sugaraitól.

Minden nap hajnalán a Napisten újjászületett, és a Tűzkígyó hátán felemelkedett az égbolt legmagasabb pontjára; ezután a rettegett Cihuateteo, a gyermekszülés közben meghalt asszonyok lelke levitte őt a nyugati horizont alá, a föld alatti világba. Huitzilopochtli, a Napot folyamatosan bátor foglyok szívével és vérével kellett táplálni, különben nem tudta volna hajnalonként elkezdni útját az égbolton, hogy életet adó sugaraival megáldja az emberiséget. Ez volt az oka az azték fővárosban folyamatosan végzett emberáldozatoknak. A régebbi tolték eredetű hagyomány a teremtés első pillanatához és egy öreg, kétnemű istenhez kötődik, aki a 13 rétegű menny legfelső szintjén lakott.

Coatlicue, vagyis (fent) az azték naplopochtlinak az anyja, a földisten-nő, akit a nap sugaraival teherbe esett egy tolték. Többi gyermeke, csillaga és lányai holdistennő, féltékenységtől levágták Coatlicue fejét, Huitzilopochtli azonban teherbe esett a világra jött, majd a világra jött, majd a világra jött – mindez Nap sugaraitól és égistek asztronómiai natiuh (balra) egy toltékai napisten, aki azték időkben Huitzilopochtli volt. Az istenség hátán a napjének jele (balra) – viseli. (Balra) és a most világító univerzumot elpusztító szimbólum.

Xipe Totec (fent) a tavasz és az esőzések megérkezésének istene. A növényzet új sarjadását és a kicsírázó élelemnövényeket szimbolizálták a feláldozott foglyok lenyúzott bőrét magukra öltő papok. A legfőbb istenség Tezcatlipoca vagy „Füstölő Tükör” volt (balra). A képen egy olyan fogoly koponyája látható, aki az istenséget egy évig megszeméltette. Tezcatlipoca kozmikus ellentéte Quetzalcoatl, a Tollas Kígyó volt (lent).

Közép-Mexikó változatos felszínének és éghajlatának köszönhetően igen sokféle idényjellegű élelmiszert tudtak itt termesztetni, amelyeket az Azték Birodalom egész területén szétszórt piacok hálózata révén egyenlően osztottak szét a népesség között. A legnagyobb piac Tlatelolcóban volt.

Az azték vallás

Az aztékok befogadói és közvetítői voltak annak az olmekoktól eredő vallási hagyománynak, melyet minden rákövetkező civilizáció újraértelmezett, még a klasszikus kori maják is. Természetesen mindig léteztek regionális különbségek és változatok – például minden spanyolok előtti városnak és népnek saját gondviselő istenei voltak. Ennek ellenére a mezo-amerikai gyökerű vallások általános jegyei ugyanazok voltak.

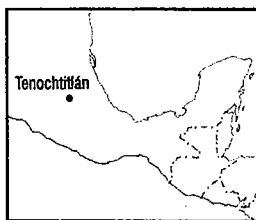
Minden természetfeletti lény kultuszát a colibátusban élő papok felügyelték, akiket a *calmecac*ban vagy papneveldeknél képzettek fel hivatásuk gyakorlására. Az ő feladatuk volt az összehajtható bőrkönyvekben feljegyzett 260 napos naptár aznapra eső ritusait számon tartani, felügyelni a felajánlások és az áldozatok bemutatását a *calpullin*ál és az ünnepélyes alkalomokra épített templomokban. Ezek közül a legfontosabb a Nagytemplom volt, melyet az aztékok betelepülése óta számos alkalommal újjáépítettek. E hatalmas kettős építményt a mezo-amerikai Esőistennek, Tlalocnak és az életet adó Napnak, Huitzilopochtlinak szentelték.

Maguk az aztékok megjósolták civilizációjuk pusztulását. Minden 104. évben, amikor a 260 napos és a 365 napos naptári számítás, illetve a Vénusz bolygó ciklusa (584 nap) egybeesik, félelem és reszketés töltötte el őket, hogy az Ötödik Nap (amely saját teremtésünk) kihuny. Ezért a lehető legnagyobb óvintézkedéseket tették, hogy a Tűzistennek szánt áldozatokkal megmentsék a világot. Sok keserűes, határozottan visszafojtott hangvételű nahuatl vers maradt fenn, amilyenek ezek a Texcoco költő-királyának, a nagy Netzahualcoyotlnak (Kopáló Prérifarkas) tulajdonított borúlátó sorok:

Még a jáde is szilánkokra hullott,
Még az arany is megsemmisült,
Még a quetzalmadár tollai is kihullottak...
Senki sem létezik örökké ezen a földön:
Csak egy pillanatig vagyunk jelen!

Számos forrás tanúskodik Motecuhzoma Xocoyotzinnek, az Azték Birodalom *Tlatoamijának* mély kétségbeeséséről. A népe bukásáról szóló jóslatok megijesztették, a kormányzása idején tapasztalt különös előjelek félelemmel töltötték el, ugyanakkor a nagy tolték uralkodó, Quetzalcoatl legendájának rabjaként – aki majd egyszer visszatér követelni birodalmát – Motecuhzoma végtelenül elcsüggedt a spanyolok 1519-es megérkezésekor.

Sem Hernán Cortés, sem indián szeretője és tolmácsa, Malintzin (spanyol nevén Doña Marina) nem volt bolond. Cortést a visszatért Tollas Kígyónak tartották, így az azték állam elégedetlen adófizetőivel megnövelve csapatát könnyedén jutott egészen a fővárosig, majd végül megdöntötte az Újvilág utolsó és egyik legnagyobb ősi civilizációját. 1521 áprilisában egy bátor védők tetemeivel borított, romba döntött városban ért véget a mezo-amerikai népek civilizációjának háromezer éves története.

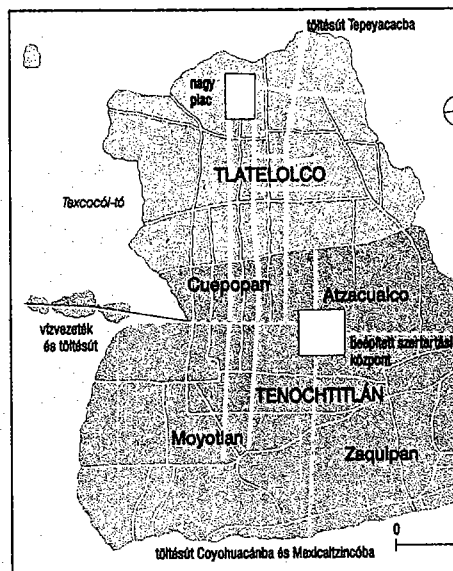
Jobbra: Csatornák szelik keresztül Tenochtitlán mocsaras talaját. A chinampa-földműveléshez hozzátartozott a föld termővé tétele és öntözése. Mindezt az aztékok úgy érték el, hogy a csatornák medréből kitermelt iszap segítségével alakították ki és nagybővítették meg a kertiparcellákat, szélükre pedig kúszónövényeket és fákat telepítettek, hogy megkőssék a gazdag termőtalajt.

Jobbra középen: Tzompantli köből. Faragott koponyák sora díszíti a Templo Mayor északi udvarának nemrég feltárt alépítményét. A régészek úgy vélik, hogy ez az építmény egykor szentély lehetett, és más tzompantlikkal szemben tetejére nem helyezték el a feláldozott foglyok koponyáit. Erre utal, hogy a feltárás során itt nem bukkantak emberi csontokra a szentély közelében.

Len: A képen Coyolxauhqui, a feldarabolt Holdistennő látható. A 3 m 25 cm átmérőjű és 5-8 tonnára becsült súlyú kőtömb ma is ugyanazon a helyen, a Templo Mayor déli oldalának lábainál található, ahol egykor feltárták. A monolitot Ahuitzotl (1486-1502) uralkodása idején készítették.

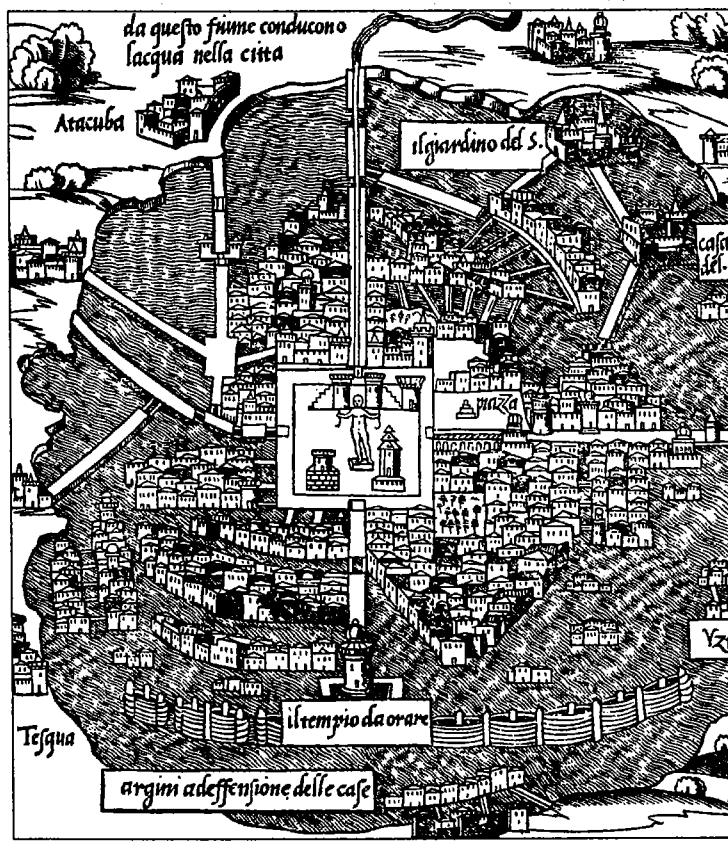
Tenochtitlán

Az aztékok fővárosát, Tenochtitlánt ma már gyakorlatilag elfedik a modern Mexikóváros épületei. Cortés és követői módszeresen lerombolták az ott található azték szent helyeket és helyükre keresztény templomokat építettek. Az azték lakóházépítéssel ugyanerre a sorsra jutott, mivel a spanyolok nemcsak meghódították a várost, de le is telepedtek ott. A város központjának nagy kettős templompiramisát (Templo Mayor) – melyet az Esőistennek (Tlaloc) és a háború istenének (Huitzilopochtli) szenteltek – lerombolták, majd köveiből építették fel a város keresztény katedrálisát. Tenochtitlán legértékesebb házhelyein fényűző spanyol rezidenciák épültek. Hogy kihasználhassák a hódítás lehetőségeit, a spanyolok gondoskodtak a munkaerő folyamatos utánpótlásáról. Az azték hatalmi struktúra az uralkodóosztály halálával és szétszóródásával megszűnt. A hódítók azonban az Azték Birodalom területén kiépítendő hatalmuk megerősítése érdekében felhasználták az egykori azték intézményeket. Ismereteink többsége az ősi Tenochtitlánról a hódítás után röviddel írt beszámolókból származik, mivel a valós kép kialakításához szükséges régészeti feltárások nem végezhetők el a sűrűn benépesült városi övezetben. A Templo Mayorról szóló feljegyzések úgy ábrázolják a várost, mint az aztékok világi és kozmológiai központját. Ezt az elképzelést megerősítik az ötemeletes piramis és az azt övező szentélyek közelmúltban végzett alapos feltárása.

Jobbra: Benedetto Bordone 1528-ban készült alaprajza a Tenochtitlánról kialakított korabeli európai elképzeléseket figyelhetjük meg. Bordone az azték főváros házait sokkal inkább az európai, s nem az azték épületek mintájára rajzolta meg. A város beépített szertartási központja nem csupán a Templo Mayort, hanem a palotákat, az iskolákat és a szentélyeket is magába

foglalta. Valamennyi azték istenség ábrázolása megtalálható az építészeti emlékeken és/vagy szobrokon. Az azték társadalmi és politikai szervezet erősen rétegződött és szigorúan ellenőrzött volt, ez a város geometriai elrendezésében is tükröződik. Tenochtitlán várostervezői töltésutak és csatornák rendszerét építették ki a városnak helyet adó sziget területén.

FÖLDRAJZ ÉS NYERSANYAGFORRÁSOK

Dél-Amerika a páratlan ellentétek kontinense. Az Andok egyike a világ legmagasabb hegységeinek, egyes csúcsai elérik a 7000 métert. Ettől nyugatra a világ legszárazabb tengerparti sivataga található, amely a világ leggazdagabb halászfőterületével, a Humboldt-áramlással határos. A hegyvonulattól keletre terül el a Föld legnagyobb kiterjedésű és egyik legburjánzóbb erdeje, valamint leghatalmasabb folyórendszere.

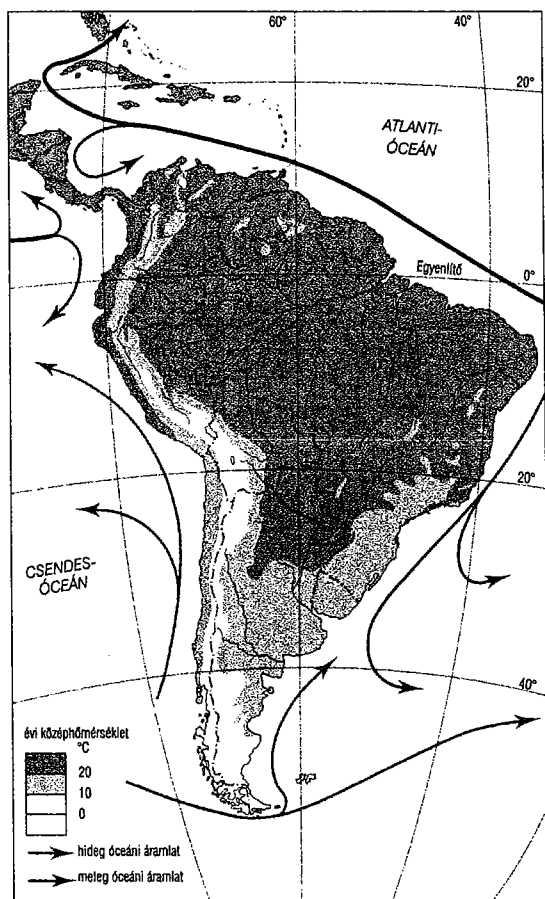
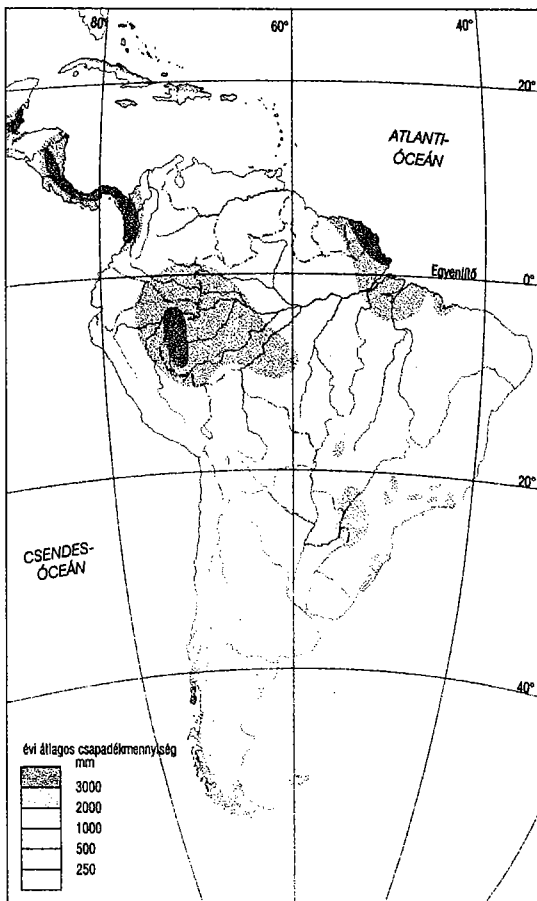
Dél-Amerika éghajlata a paradís trópusoktól a havas, oxigénszegény levegőjű magasságokig terjed. A csapadékmennyiség eloszlása egyenetlen, néhány régióban jóformán nincs csapadék, máshol, például Kolumbia csendes-óceáni partvidékén, az évi csapadékmennyiség elérheti a 10 000 millimétert is. Az éghajlat néhány kilométeren belül is óriási eltérést mutat. Közép- és Dél-Amerika nagy részén azonban az évszakok váltakozását nem a hőmérséklet, hanem a csapadékmennyiség különbsége jelzi. A hegyvidékeken a hőmérséklet 24 órán belül többet változhat, mint az egyes évszakok között. Az Antillák és Közép-Amerika felszíne tagolt, néhol vulkanikus hegyekkel csipkézett. Costa Rica északnyugati részének központi területe alatt vulkánok hegyláncja húzódik,

amelyet két oldalról síkságok öveznek. Az Andok hegyláncja Kelet-Costa Ricától húzódik dél felé, ahol a tengerparti síkság igen keskeny, akárcsak Panama atlanti-óceáni partvidékén. A homokos partok és a meredek sziklafalak mentén csak néhány folyó fut tovább. Panama partvidékének egyes szakaszain a csapadékmennyiség olyan nagy, hogy a hegyekben a földművelés gyakorlatilag lehetetlen.

Kolumbia északi partvidékén – ahol esős és száraz évszakok váltják egymást – nedves alföldek, folyók mocsaras, patakokkal és lagúnákkal tagolt árterülete található. A Guajira-félszigetet azonban – ez Dél-Amerika legészakibb nyúlványa, melyen Kolumbia és Venezuela osztozik – csak 200 milliméter évi csapadék öntözi, s a száraz évszakban majdnem terméketlen sivataggá válik. Ecuador – legalábbis ma – többnyire félszáraz partvidéki éghajlat jellemzi, a múltban azonban még mangrovefákkal benőtt mocsarak húzódtak a part mentén, melyek egészen a Peru északi részén elterülő – mára kiszáradt – Sechura-sivatagig nyúltak. A Sechurától délre a partvidéki sivatagot folyók tagolják. Peru teljes és Chile északi partvidékén egy szűk sivatagi sáv választja el egymás-

Andok Altiplano kietlen vi-
méter magasságban, az
északi és nyugati hegylán-
terül el. Itt, az erdőhatár
síkon már régóta te-
lámát és alpakát (ma-
jig juhokat), és a kietlen
már évezredekkel ezelőtt
. A területen a gumós nö-
gelterjedtebbek, de a vé-
teken a kukorica és a gya-
terem, csak a jégesők ve-
k a termést. A környező
a folyók és az esővíz a
lájába vezetődik, ahol a
sarak és sós tavak mellett
zú Titicaca-tó is megta-

tól a kopár hegyeket és a tengert. Az itt található, hegyekkel övezett völgyek szintén szárazak.

A perui partvidék északi részét a hegyekből lezúduló, tengerpartra merőlegesen futó, viszonylag szabályos medrű folyók öntözik, ezek közül a leghosszabb a Santa. Az északi folyók vízhozama nagyobb a délieknél, ezért északon több művelhető földterület található.

Az Amazonas-medence egy egészen más világ. A dél-amerikai alföldi trópusi őserdő – amely magában foglalja az Amazonas-medence nagy részét és az Orinoco folyó torkolatáig terjedő északnyugati területet – több mint 2,6 millió km² nagyságú. Mintegy 1000 mellékfolyó szeli át a területet, melyből tizenhét 1500 kilométernél is hosszabb – közülük kettőt a világ harmadik, illetve negyedik legnagyobb folyójaként tartanak számon. Az Amazonas helyenként eléri a 15 kilométeres szélességet is. Mellékfolyói közül sok az Andokból zúdul alá, majd az Amazonas-medencébe érve lelassul, megszelídül és kígyózó kanyarokat, holtági tavakat formáz.

Amazóniától délre erdők, sztyeppék és préri váltják egymást. A hegységek nyugat felé összehúzódnak, s a kontinens a Tűzföld kietlen, szélsőpörte síkságai felé elkeskenyedik.

Nyersanyagforrások

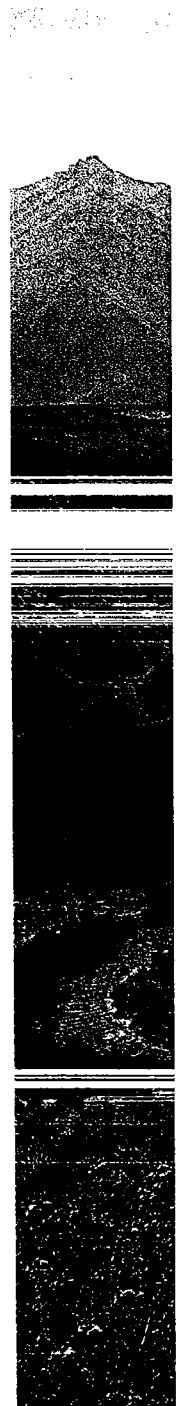
A világnak ezen a részén nagyszámú vad és háziastott növényfajta él – az Amazonas-vidék egyik erdejében megállva, nehezen pillanthatunk meg két azonos fajta fát. Dél-Amerika nyugati alföldjén általában a kukorica az elsődleges termés, melynek számos fajtája megtalálható itt, míg keleten a manióka jelenti az élelem fő forrását.

Valószínűleg a Kelet-Venezuela őserdeiben élő népek termesztették először maniókát. Az Amazonas és az Orinoco folyók közötti alföldek művelése máig jó részt az irtásos-égetéssel maniókatermesztésen alapul. A folyórendszer mentén húzódó keskeny árterületeket az évi áradások alkalmával a hegyekből érkező hordalék teszi termékennyé. Ezek a területek folyamatosan művelhetők, mivel évenként tápanyaggal töltődnek fel, míg az árterületektől távolabb fekvő vidékeken az irtásos-égetéssel módszerrel gazdálkodóknak a föld terméketlenné válása miatt néhány évenként mindig újabb területet kell keresniük. Eltávolodva a folyóktól, a magas fák sűrű lombozata sátrat emel az erdő fölé, emiatt az aljnövényzetet alig éri napfény.

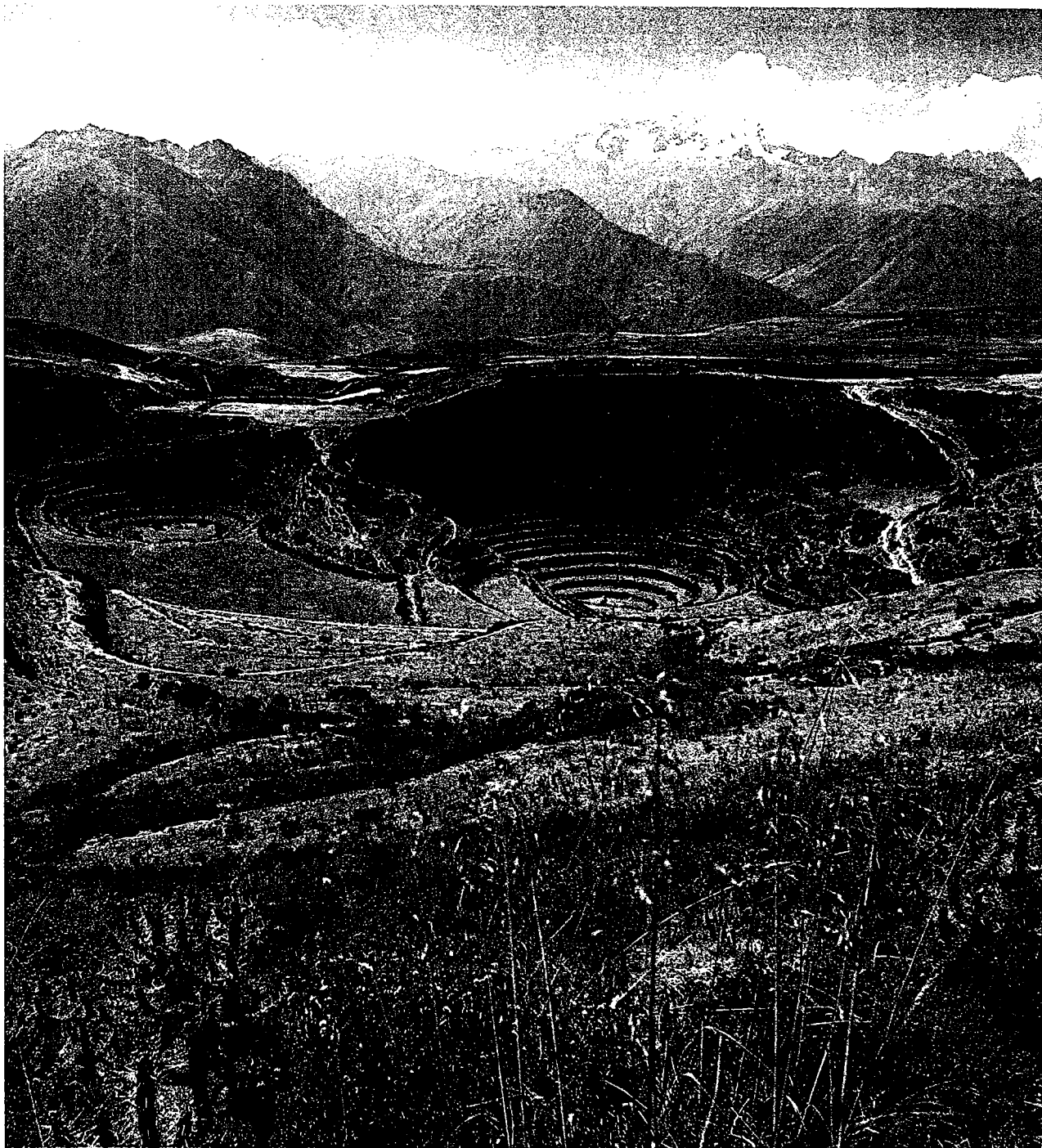
A hegyvidék fő terménye a burgonya, különösen azokon a magasan fekvő területeken, ahol már csak gumós növények termesztethetők. A kukorica viszonylag nagy magasságban is megterem, bár ott a jégeső és a fagy gyakran veszélyezteti a termést. Szintén fontos élelmisznő a bab, a tök, a paprika és a földimogyoró. A gyapotot az egészen korai idők óta kezdve termesztették az alföldeken, a kobaktökből pedig fontos háztartási eszközöket készítettek.

A perui és ecuadori partvidéken élő népek i. e. 2000 tájkára kifejlesztették az öntözéssel földművelést. Mivel a folyóvölgyek nem csupán vizet biztosítottak, de közlekedési útvonalként is szolgáltak a hegyvidék és az azon túli őserdő felé, az itt élők a kereskedelem segítségével a hegyvidék és a hegyek távoli lejtőinek javaihoz is hozzájutottak. A partvidéken élőket a tenger ellátta étellel, ugyanakkor a part menti, guanóval borított szigetek trágyáját is tudták hasznosítani a növénytermesztésben.

A hegységekben kevés művelésre alkalmas, tágas völgy található. Az Andok legnagyobb sík területe a

Balra: Dél-Amerika é
A térkép bemutatja Dél-Amerika szélességi és hosszúsági viszonyait, a hőmérséklet és csapadék eloszlását, a fő folyók és tengerpartok elhelyezkedését. E tényezők kombinációja alakítja a kontinens természetét. A legtöbb, a délebből érkező, nedves felhők az Andok hűvös lejtőire szállnak le. A sivatagtól nyugatra a Humboldt-áramlat az óceáni árokban érkezik. (Az árok legmélyebb részén a legmagasabb hegycsúcsok találhatók, 15 km a magasságkülönbség a tengerszinttől.)

vízben a legbőségesebb, ág egyik leggazdagabb ete. Az északról érkező t – melyet El Ninóként (ermek) ismernek, mikor, Jézus születésének k dél felé – időnként g tart, ami nem csupán hetőségeket befolyásolb terület éghajlatát is a.

olumbián népek gya-mbolikus okokból ala-nyvezetüket. Az inkák lejtőkhöz való alkal-k egyik szép példáját él-Peru hegyvidékén ol az indiánok körkö-alakítottak ki.

Peru és Bolívia határán, közel 4000 méter magasságban elterülő altiplano (fennsík). A néhány nagyobb völgy közé tartozik a Callejón de Huaylas, a Bogotá-fennsík és a Cuzco körüli völgyek. A hegyvidéken leginkább a teraszos művelés terjedt el.

A lakosság a művelési követelményekhez különböző módon alkalmazkodott, így a bakhátas ültetvények esetében vízelvezető árkokkal biztosították áradások idején a lecsapolt területek megművelését. Házasított növények jóval nagyobb számban és változatosságban fordultak elő, mint az állatok. Csupán a lámát, az alpakát, a tengerimalacot, a kacsát és a kutyát házasították. A lámákat a hegyvidéken számtalan célra használták: sokáig ez volt az egyetlen málházható állat az Újvilágban, de tenyésztették gyapjáért, hú-

sáért, sőt egyes részeiből gyógyszert is készítettek. A kutyát húzáért tartották, de vadásztak is vele. Dél-Amerika keleti folyói gazdagok halfajtákban, valamint édesvízi teknősökben, kajmánokban és vízitehenekben. Néhány állatot másra is felhasználtak, így például a vízitehen agyarát és a teknőspáncélt. A kezdeti periódusban Peru partjainál, illetve Ecuadorban megnőtt a tenger szerepe a lakosság életében. A tengerparti lelőhelyek szemétdombjain puha testű állatok, haslábuak, halak, madarak és tengeri emlősök maradványait találták meg.

A különböző dél-amerikai életformák az eltérő környezethez való alkalmazkodás folyamán, illetve az élőhelyek közötti, fokozatosan kialakuló összetett kapcsolatok révén alakultak ki.

Birodalom

„a négy negyed világa” Chinchasuyu (észak), uqat, Antisuyu (kelet), Antisuyu (dél) – a valóság, keskeny sávot jelöl yugati partjainál. El- ykor a prekolumbián körben elterjedt koz- rében számon tartott yára utal. Tahuantín- l változatos felszín és zi. A különféle vidé- nelt javakat szétosz- ő földrajzi környezet kenységeket ösztön- ás, kőfejtés, földmü- bányászat stb. Akár nak valódi városaik, na is vita tárgya –, lé- utak mentén olyan ol a javakat elraktá- elyeken keresztül bo- állítást. Itt éltek azok , akik a birodalom lyelték. A térképen időrendje a „hivata- nelem alapján ábrá- Ezt azonban részint l tekintünk, mivel ésekben a tények ke- oszokkal. Valószínű, ályokról és tetteikről ek nem hitelesek, ogy a prekolumbián lyi pozíciójuk meg- ében igyekeztek ha- kus múltban élt, ter- eikkel összefüggésbe , hogy Manco Capac aki a Nap fia volt, zott – a legendák kö- ol származik. Az in- alójában Pachacutec a történelem kima- ségével kezdődnek. acocha Inka szintén slyiség volt. Pach- pac Yupanqui (Topa meg a térképen lát- birodalmat, amely- yna Capac hódításai

ka kovácsok mezte- üstfigurákat – férfia- cészítettek. Chilében ionló tárgyat, amely e, sőt miniatűr ruhá- láltak, így feltételez- ilyen figura eredeti- tett. A képen látható mpái a nehéz fülbe- szlik. Bár ezek a fül- a hiányoznak, a ki- ák azt jelölik, hogy a emélt ábrázol, aki t alkalomból mind a fülbevalóját levette.

letét és történelmé- itatta be rajzain de Ayala. Ezen a ekkal és tipikus ki- Huayna Capacot

Ezek a völgyek a korai közbülső periódusban veszít- tetek jelentőségükből, majd később huari fennható- ság alá kerültek. A lakosság kétségtelenül könnyen hódolt meg az inka hódítók előtt.

AZ INKÁK

Latin-Amerikában a spanyolok megérkezése előtti év- században érte el csúcspontját a birodalomépítés az Andokban. Ekkor az Inka Birodalom Cuzcótól a déli heggyvidéken át egészen Chiléig és Északnyugat-Arg- entínáig, északon pedig Ecuadorig terjedt. Az inka je- lenség gyakran említett vonása a rövidsége: az inka ál- lam nagyjából 90 évig, az Inka Birodalom pedig csak alig több mint 50 évig állt fenn, mielőtt a spanyolok el- pusztították. Más andoki birodalmakkal vagy nagy ál- lamokkal összevetve az Inka Birodalom igen rövid éle- tű volt. A birodalomban a hatalom megszerzéséért már a spanyolok megérkezése előtt folyt a harc.

Az inkák először csak egy kis főnökséget hoztak létre Cuzco térségében, és fokozatosan építették ki helyi ha- talmukat. Valamikor 1440 körül, a szomszédos területek sikeres elfoglalása után Pachacutec Inka, az inka törté- nesebb hódításokba kezdtek. (Az Inka szó eredetileg az uralkodót jelölte, akit a Nap fiának vagy földi inkarná- ciójának tekintettek. Később ezt az elnevezést használ- ták a hódító, quechua nyelven beszélő népre is.)

Pachacutec a főnökség gazdasági és politikai sze- vezetét központosított, rétegzett állammá szervezte át, és Cuzcóból, a zsúpfedeles faházakból álló kisvá- rosból a spanyolokat is lenyűgöző, világszerte híres nagyvárost építtetett.

Az inka nép kultúrája igen figyelemreméltó, leg- maradandóbb értékeit a városépítészetben és a finom kőművekben fedezhetjük fel. Legutóbb, kőtőanyag nélkül emelt épületeiknél a hatalmas, szabálytalanul vágott, párna alakú kővek úgy illeszkednek egymás- hoz, hogy egy kés pengéje sem fér be a résekbe. Az inkák nemcsak Cuzcót, de más városokat is építettek. Néhol a semmiből hódították létre azokat, máshol már létező építményeket újítottak fel. Kőszerszámaikkal a hatalmas kőtömböket gondosan kifejtették, vágták és formára kalapálták, majd farönkökön gördítve vagy kötéllel húzott szánon, roppant sok ember erejének felhasználásával elvontatták az építkezés helyszínére.

Az építendő fal mellé földből és kőből emelkedő épí- tettek, melyen feljuttathatták a kifaragott követ a ma- gasba. A végső megmunkálást és csiszolást a kő helyére illesztése utánra hagyták, de a követ a behelyezés előtt sokszor meg kellett emelni, vésni. Egy korai krónikaíró, Pedro de Ondegardo azt állította, hogy 20 férfi egy tel- jes évig faragta a nagyobb kővek némelyikét. Az inkák rendelkeztek függőónnal, kétpálcás számológéccel, bronzból és fából készült feszítő- és emelőrudakkal, va- lamint bronzvessővel (úttörők voltak a bronzöntésben), de a bronzeszközöknek nem sok hasznát látták a kő- megmunkálásnál. A követ kőalapúval alakították és kővel vagy nedves homokkal csiszolták le.

Sok fáradságot fordítottak a földművelő teraszok és a vízelvezető rendszerek kialakítására. Bár Cuzco környékén széles völgyek terülnek el, általában kevés a sík, művelhető terület az Andokban, így az élelmi- szernövényeket néhol meglehetősen meredek hegyl- dalak teraszain termesztették. A teraszokat kőfalak támasztották meg, és kavicságyat képeztek a talaj alatt a vízelvezetés biztosítására. Kővel szegélyezett vízel- vezető rendszert építettek a teraszokon keresztül.

Társadalmi szerkezet és kozmológia

Mint sok ősi várost, Cuzcót is a világ „köldökének” tekintették – ezt jelenti a város neve is. Az Inka Biro- dalmat Tahuantinsuyunak, a „négy negyed világá- nak” nevezték. A világ égtájai kiemelt szerepűek vol- tak a prekolumbián népek kozmológiájában, és ez alól az inkák sem voltak kivételek. Számukra a kelet és a nyugat jelentette az uralkodó égtájat, ezek jelez- ték a Nap útvonalát. Az inkák a világról alkotott el- képzelésüket és a birodalom népességét is négy, illet- ve két részre próbálták osztani.

Elméletben – és nagymértékben a gyakorlatban is – az inka társadalom szigorú rétegekre tagolódott. A hierarchia tetején a félisten Inka, az uralkodó állt. Akár a birodalmat, Cuzco városát is negyedekre osz- tották, ugyanakkor szigorúan felosztották a társadal- mat és – következtetésként – a kötelezettségeket is. Tahuantinsuyu negyedeit eltérő nagyságú provin- ciákra tagolták, mindegyikben egy fővárossal, a provin- ciákat pedig két kisebb részre osztották. A négy negyed vezető tisztviselői Cuzcóban éltek. Az Inka kormányzót jelölt ki minden provinciába. Ezek a tisztviselők mindannyian nemesek, valószínűleg az inka uralkodó rokonai voltak.

A provinciákban a népességet tizedekbe osztották. Többé-kevésbé 10 000 lélekért feleltek a közvetlenül az uralkodónak alárendelt tisztviselők. Az alacson- nyabb rangú tisztviselők az ez alatti tízes egységeket ellenőrizték.

Az inkák uralkodása idején gyakori jelenség volt a népek átköltöztetése egyik helyről egy másikra. Ha egy csoport engedetlennek tűnt az inkák rabigája alatt, átköltöztethették egy olyan helyre, ahol keve- sebb lehetősége volt a bajkeverésre. Ha az inkáknak munkaerőre volt szüksége, az igényeknek megfelelő- en költöztettek át egy vagy több népcsoportot. Új te- rület művelés alá vonása, a földművelés fejlesztése, nyersanyagok kitermelése is okot adhatott az áttele- pitésekre. Gyakran az ilyen, úgynevezett *mitmac* munkaerőt Cuzcoba vitték, ahol az egy helyről szár- mazókat tradicionális *aylluba* vagy rokonsági ágba szervezték, és letelepítették őket a város egyik részén vagy külső területén, ahol csoportjuk más tagjaival együtt, szülőföldjük ruházatait viselve éltek. Az áttele- pitettek megtarthatták saját nyelvüket, de a quechua lett a hivatalos és a közvetítő nyelv, a *lingua franca*. Sok helyen – például Ecuadorban – még ma is létez- nek quechua helynevek.

A dolgozók főként munkával adóztak. Általában az összes megtermelt élelem és javak harmadát az Inká- nak vagy az államnak, egyharmadát az isteneknek szolgáltatták be (ez valószínűleg szintén az államhoz került), és egyharmad maradt a termelőnél.

A földművelésnek természetesen központi szerepe volt a birodalom életében. Az inka rítusok szorosan kapcsolódtak a földművelési naptárhoz. Az uralkodó maga indította el az ültetési időszakot. Ahogy a né- pesség növekedett és a hatalom területe kiterjedt, a termelés és az élelem elosztása mind fontosabbá vált. Az uralkodó azonosítása a Nappal politikai eszköz le- hetett annak hangsúlyozására, hogy ő ellenőrzi a föld- művelést.

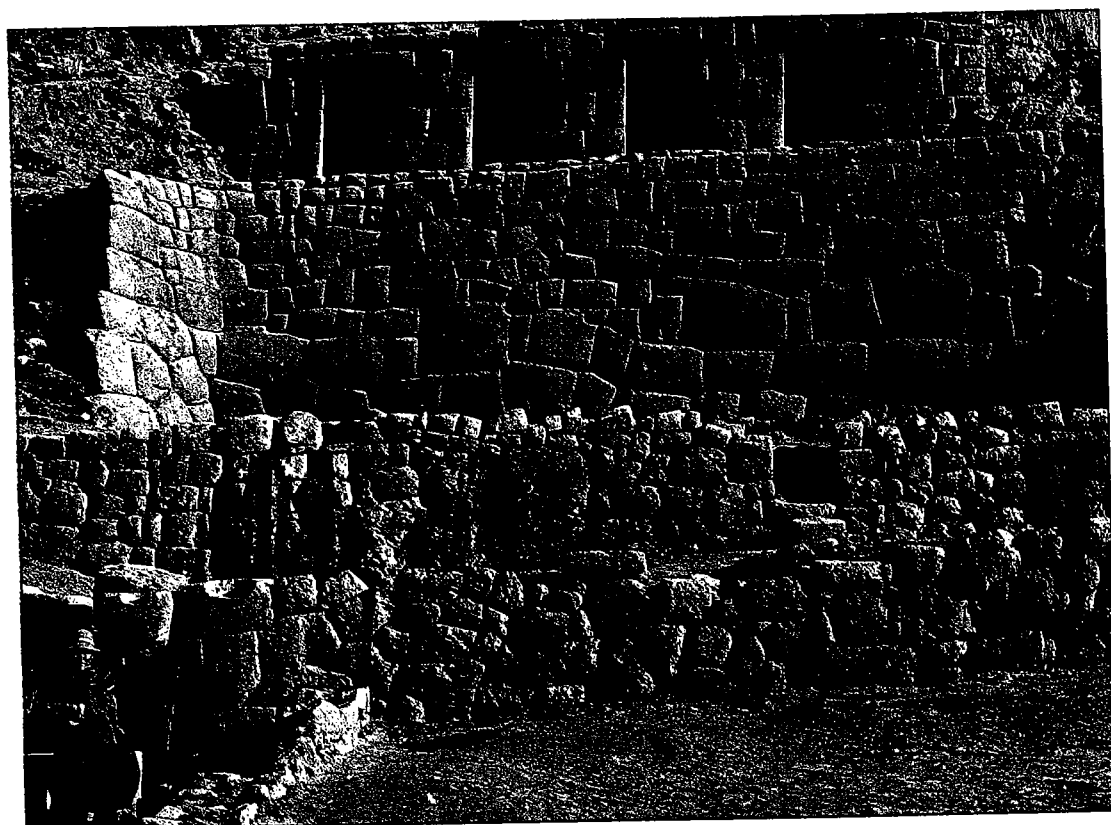
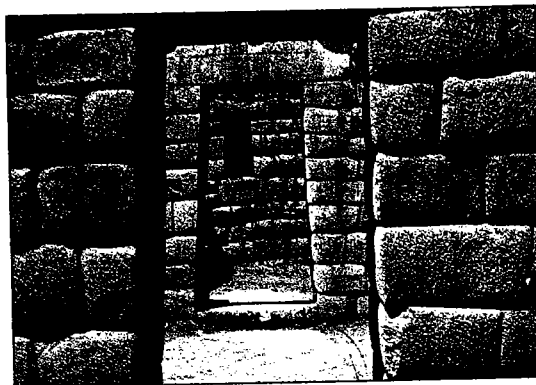
A feljegyzéseket a *quipu*, egy zsinóros, abakuszszere- rű eszköz segítségével készítették, melyen a tízes helyérték szerint helyezték el az egyes helyértékű cso- mókat. A *quipu* még a 20. században is használták a hétköznapi feljegyzésekhez, a múltban azonban való- színűleg csak a beavatottak ismerték, talán csillagá- szati vagy vallásos célokra alkalmazták.

Szent kövek

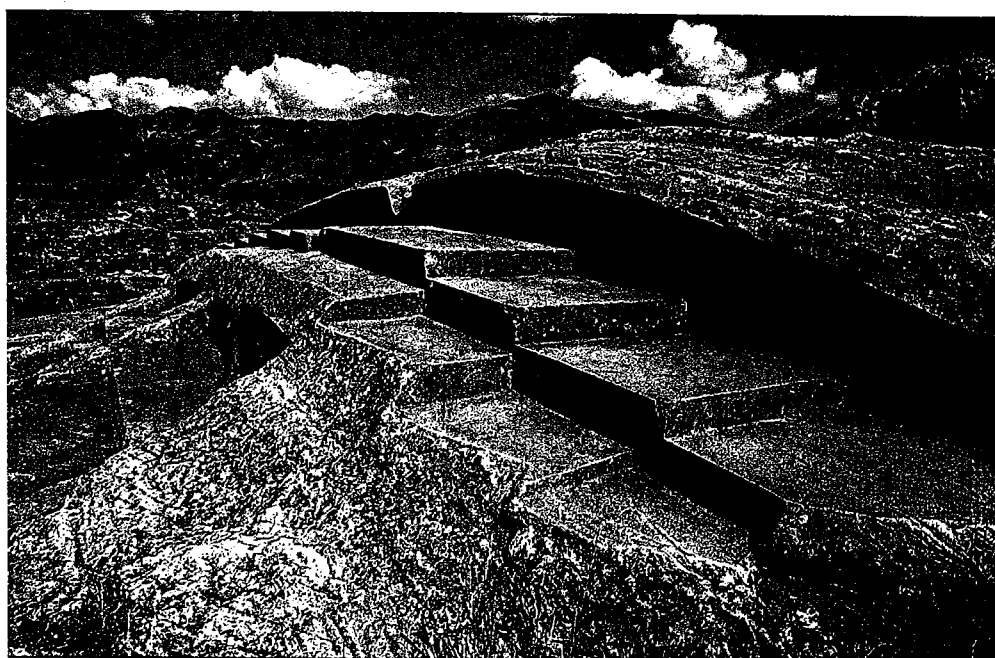
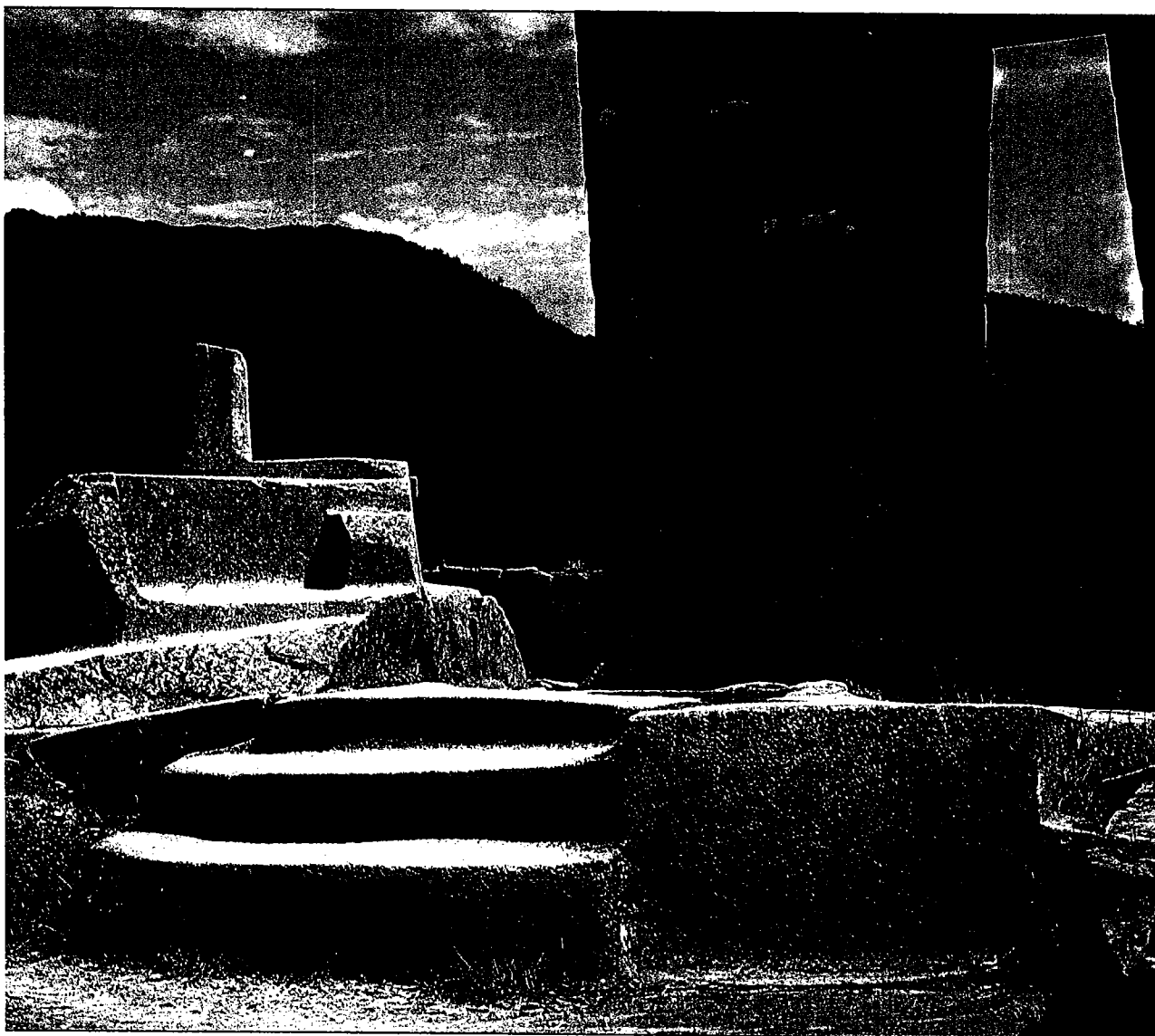
Úgy tűnik, valamennyi prekolumbián népnek voltak szent vagy különleges kövei, azonban az inkák számára ezek minden korábbi néphez képest fontosabbak voltak. Építményeikhez leginkább a követ használták, s ennek jelentőségét a mítoszok tükrözik vissza. A 16. századi spanyol krónikákban az inka eredetmítoszok számos változata felbukkan. Az egyik elmeséli, hogy a teremítő isten kőből alkotta meg a férfiakat. Egy másik változat szerint mivel a teremítés kudarcot vallott, az isten a teremtményeit kővé változtatta. Ismerünk olyan mítoszt is, amelyben az eredeti inka nép négy fiútestvérből és négy lánytestvérből állt, akik kőkapun keresztül – vagyis egy barlangból – bukkantak fel a Titicaca-tó egyik szigetén, nem messze Tiahuanacótól (más mítoszokban a Nap született a szent kőből ugyan-ezen a szigeten). A négy fivér egyike visszatért a barlangba, és sohasem látták többé; a másik kettő kővé változott; a negyedik volt Manco Capac, az első inka uralkodó, aki megalapította Cuzcot. Úgy tartják, hogy a világ négy sarka felé négy parittyakövet elhajítva jelölte ki az ország határait. Manco Capac végül szintén kővé változott, s így az inka harcosok később ebben az alakjában őt is magukkal vitték a csatába.

Cuzco környékén a szent kövek minden irányban megtalálhatók. Némelyik felülete sima és megviselte az idő, bizonyos természetes sziklákból lépcsős motívumokat, kígyóformákat és más mintákat faragtak ki az inkák. A köveket emberek meghatározott csoportjai „birtokolták”, és azok közelében rítusokat tartottak.

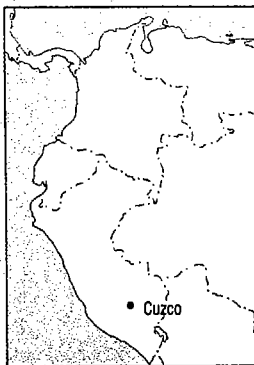
Az Urubamba folyó fölé emelkedő meredek hegyoldal tetején elterülő Machu Picchu, az Inka Birodalom utolsó időszakának stratégiai települését hatalmas csúcsok veszik körül. A város egyben szent hely is, ahol sok, az inkák által *huacáként* tisztelt faragott, élőnek tekintett kő található. Közülük a legszembetűnőbb a trónszerű Intihuatana, „ahova a Nap kötötte magát”, amelyet az egyik magaslaton helyeztek el, és a sziklába vágott lépcsőkön közelítették meg (túldalt jobbra). Szépen ki-faragott medencék sorozata vezeti át a vizet a településen (jobbra).

Trapéz alakú ajtó inka építészeti jele látható Machu Picchóban. Megépítette portja építménye: Tambomachaynál. Tambomachay név arra a négy fiú inka eredetmítosz bukkantak fel, s barlangokkal és ősi csolatba. A település – melyek a Cuzco lyek sorába tartoznak – forrás vizét zárja el. A legkorábbi vallási építménye építették. Egy kő szerint az inka ur az ősszel kapcsolatos alkalmi alkalmi Tambomachayba tartó falakat gondolt az alsókat. lentét gyakori az

Balra: Az inkák nagy szakértelemmel formálták át a természeti alakzatokat. A jelentősebb sziklák bizonyos részét gondosan kifaragták. Sok faragott sziklának három részre osztott mintázata van, általános jellemzőjük a lépcsőmotívum. Ez a szikla – melyet az Inka trónjának neveznek – egy felszínre került mészkőalakzat része, amely mesterségesen kialakított falmélyedéseket, lépcsőket és folyosókat, valamint a vulkanikus eredetű szikla szokatlan természeti formációját ötvözi. A keletre néző trón – melyet Sacsahuamannal, a Cuzco fölé magasodó hatalmas építménnyel szemben helyeztek el – összegyűjti a reggeli nap sugarait, mielőtt azok elérnék az alatta elterülő völgyet. Ez a kő lehetett trón vagy oltár, illetve szent kő is. Egy legenda szerint bizonyos alkalmakkor az inka uralkodók ezen a kővön ültek. A kutatók csillagászati jelentőséget is tulajdonítanak neki.

Cuzco

Cuzco 3500 méterrel a tengerszint felett, egy völgyben fekszik, a Chunchullmayo, a Tullumayo és a Huatanay folyók találkozásánál. A város keleti oldalán húzódik az Urubamba felső folyása, amely később az Amazonasba torkollik. Cuzco völgye kicsi és védett, de a folyóvölgyeken keresztül innen az egész hajdani Inka Birodalom megközelíthető volt. A legenda szerint a várost Manco Capac alapította azon a helyen, ahol később az inka Naptemplom, ma pedig Szent Domonkos temploma áll. Egy korai spanyol forrás szerzője, Pedro Sarmiento de Gamboa szerint az inka uralkodócsalád tagjai ezen a helyen laktak szerény házaikban, amíg a város növekedni nem kezdett. Ezután már elkülönített királyi palotát építettek.

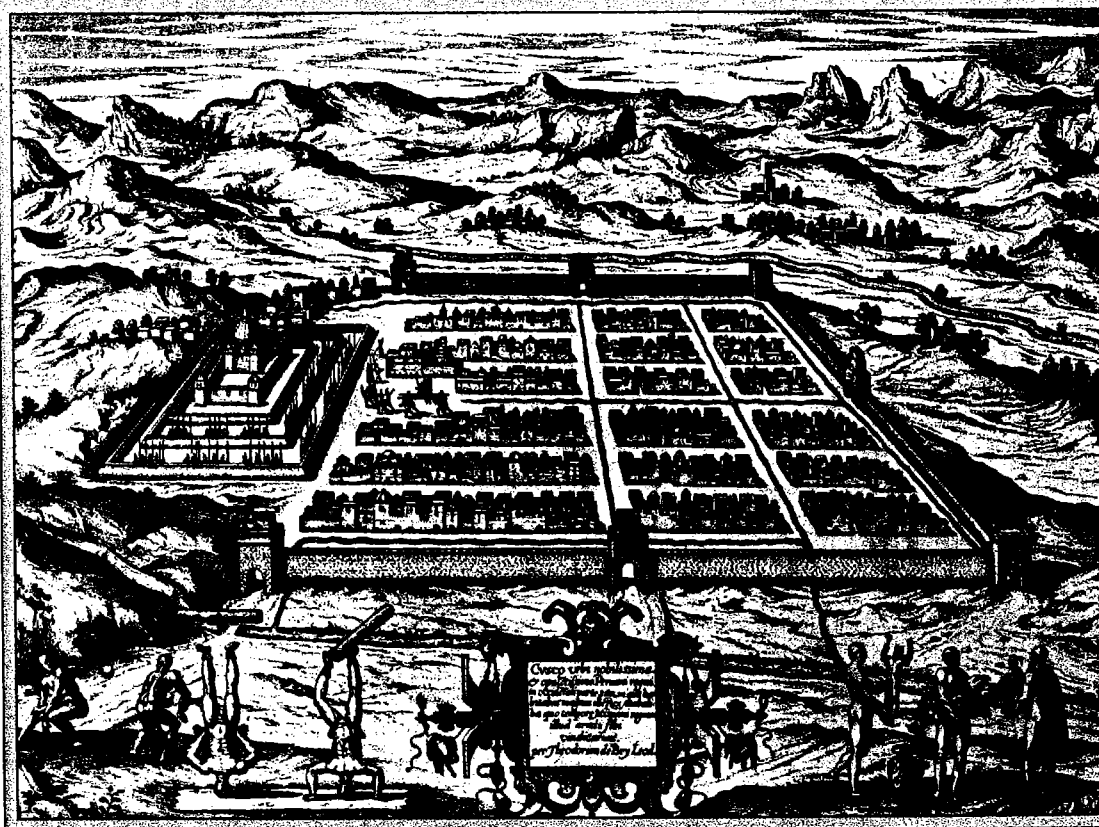
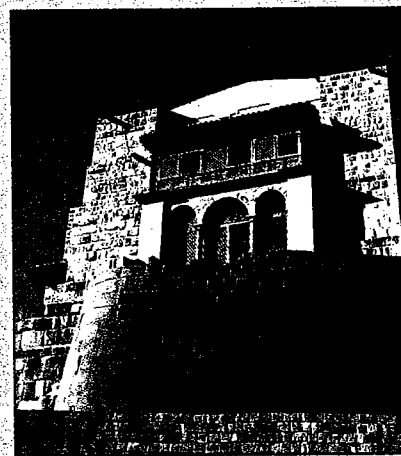
A város Pachacutec Inka idején vált tündöklővé. Egy történet szerint az inka uralkodó meglátogatta az egykori Tiahuanaco városát, amely úgy elbűvölte, hogy kőből újjáépíttette Cuzcót. A történet ellenére a mutatós kőépítészeti csak a hegyvidékre jellemző, Cuzco építményei nemigen hasonlítanak Tiahuanacóhoz. Ráadásul Cuzcóhoz sokkal közelebb is találunk példát csodás építményekre. Pikillacta is kiterjedt és lenyűgöző huari település volt a Collasuyo út mellett, nem messze Cuzcótól.

Pachacutec Inka építtette a lenyűgöző új Naptemplomot is, melynek maradványai még láthatók. Kőtemplomokat emeltetett, a hivatalnokoknak palotákat és a Kiválasztott Asszonyoknak – akik a legfinomabb szőtteseket készítették s a különböző rítusoknál

kaptak feladatot – kolostort építtetett. S cutec kezdte meg Sacsahuaman, a Cuzco dó csodálatos templomerdő felépítését.

Pedro Sancho – Francisco de Pizarro Pedro de Pizarro, a hódító unokafivére és spanyolok fosztogatása előtti városról és lezajlott csatákról, melyek jórészt elpusztítottak. Ennek ellenére a hatalmas inka kőekből mentális falakat még a csaták sem pusztítottak el könnyen, így közülük város alapzatául szolgált.

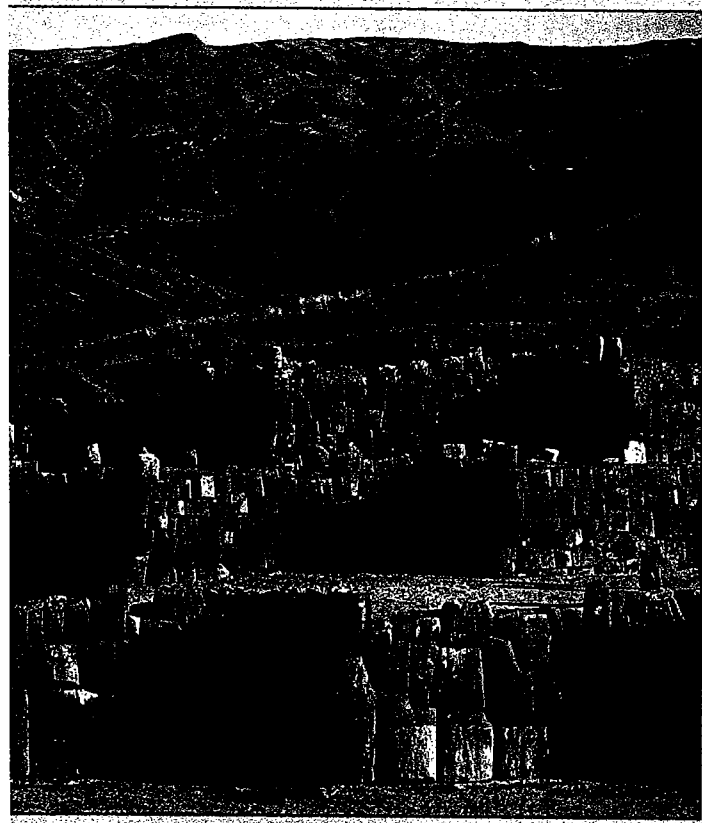
Lent: A belga Théodore de Bry illusztrációjának szemlélete inkább az európai, mint az amerikai tapasztalatokat tükrözi. Sosem látta Cuzcót, amit fallal körülvett európai városként ábrázolt, tökéletes városszerkezettel. A rajz megjeleníti az Inka Birodalom és kozmosz négy negyedét, s valóban emeltek az inkák három koncentrikus falat bizonyos területek köré. A rajz ugyancsak feltünteti a város folyóit. A valóságban azonban Cuzco nem volt fallal körülvéve, és városszerkezete sem volt ennyire szabályos.

armatostás kori vá-
haradványokra épült
letek alapjai és falai
a pusztítást. Cuzco
Újvilág legrégebbi fo-
ott városa.

Legalul: Sacsahuaman a térkép felső
vonalán kívül, a várostól nyugatra
fekszik. A hatalmas erődöt a Cuzco
fölötti meredek dombon Pachacutec
Inka kezdte építtetni a 15. század
közepén, s éppen a spanyol hódítás
előtt készült el. Három hatalmas,
cikcakkos vonalú fala még ma is 16
méter magas, de valaha még ennél is

nagyobb lehetett. Úgy tartják, hogy
Cuzco lakosainak többsége, akár
10 000 lélek is menedéket találhatott
a falai között. Sacsahuaman a spa-
nyol hódítás idején csaták színteré-
vé vált. Belsejében szintén találunk
egy, a Napnak szentelt rituális teret,
ahol minden bizonnyal szertartáso-
kat tartottak.

Úthálózat

Az Inka Birodalomban elsőrendű fontosságú volt az útrendszer. Hosszát máig sem ismerjük pontosan, de összességében valószínűleg 40 000 kilométer lehetett. A fő útvonal mentén – amely az Andokon keresztül Cuzcotól Quitóig ért – sok inka központ feküdt. A legészakibb elágazása a mai Dél-Kolumbia területére vezetett. Egy másik hegyvidéki úton Cuzcotól délre, Északnyugat-Argentínába és Chilébe, Santiagón túlra lehetett eljutni. Létezett egy tengerparti út is, mely számos pontján kapcsolódott a hegyvidéki utakhoz, ugyanakkor létezett egy, az összes várost összekötő úthálózat is.

Ha módjuk volt rá, az útépítők elkerülték a nehéz terepeket – nagy magasságokat, mocsarakat, sivatagokat –, de szükség esetén követ burkolt utakat készítettek. Mivel nem léteztek kerek járművek – sem katonai célokra felhasználható állatok –, az építkezés alkalmazkodott a földrajzi viszonyokhoz és az út rendeltetéséhez. Az utak szélessége egytől 16 méterig terjedt, de néhány helyen szélesebb is lehetett. Itt-ott nem készült szabályszerű út, csupán egy kitaposott ösvény. Számos helyen a korábbi utakat használták, léteztek olyan, a középső horizont időszakából származó „inka” utak, amelyek sok huari és tiahuanacói helyet kötöttek össze, és egyes utak eredete bizonyíthatóan egészen a korai horizontig nyúlik vissza. A keskeny hegyi utak a sziklafalak mentén húzódtak. A tengerparti utak szélesebbek és egyenesebbek voltak, mindkét oldalukon alacsony kő-, vályogtégla vagy *tapi*afalakkal, esetleg fából építve, sorával szegélyezve, hogy a sivatagi homokot távol tartsák. A művelés alá vont területeket átszelő utakat magas oldalfalak szegélyezték. Töltésutakat, vízelvezető csatornákat és kőjárdákat építettek, ha az út vízzel borított területen haladt keresztül.

Híresek a tátongó szakadék felett feszülő inka függőhidak. Léteztek fa vagy kő felsőszerkezetű hidak is, melyek kőpilléreken nyugodtak. Van néhány példa a természetes kőhidak használatára, a Titicaca-tó területén pedig nádponatokra épített hidakat is használtak. Néha az utazót köteleken lógó kosárban húzták át a folyó felett, néhány kisebb folyónál balzafából, kobaktökből és szalmából készült „kompot” alkalmaztak. Bizonyos esetekben azonban az utas csak úszva juthatott át a folyón.

Az utak mentén álló *tambók* eltérő méretű épületek voltak, melyek szállásként és raktárként szolgáltak. Valószínűleg a helyi közigazgatás székhelyei és más tevékenységek központjai voltak. Legalább 1000, különböző méretű és formájú *tambo* lehetett, a városban nagyobbak, az utak mentén egymástól hozzátétőlegesen egynapi járásra kisebbek álltak.

Az utak nem az utazók számára készültek: a birodalom ellenőrzésének fontos eszközei voltak, s csak uralkodói utasításra használhatták azokat. Volt út, melyen kizárólag királyi hordszéket vihetek. Az utakon költöztette az inka uralkodó a népességet az egyik helyről a másikra, hadseregek meneteltek rajtuk, hogy ellenőrizzék az óriási birodalom lakosságát. Lámakaraván szállította a beszolgáltatott javakat a birodalom egyik részéről a másikra (minden egyes állat 45 kg terhet bír el).

A következő oldalon: Machu Picchu látványa jól szemlélteti a város összetett struktúráját, a változatos kőépítményeit és lélegzetelállító fekvését. A „hely, ahova a Nap kikötötte magát”, az egykori település bal szélén, a fállal körülkerített téren, a földművelő teraszok felett látható.

Andoki textíliák

Az ősi peruiaknál igen fontos volt a szövet. Kifejezte tulajdonosa gazdagságát, uralkodók cserélték egymás között, szertartások során használták, és égőáldozatoknál vagy felajánlásoknál volt szerepük, ugyanakkor nagy mennyiségben helyezték el sírmellékletként. A viselt ruha típusa az életciklus változását is jelölte. A szimbolikus jelentőségű folyamat során elkészített anyagok a legfontosabb vallási motívumokat hordozták. A ruházat – melyet általában szőttek – a státusra utalhatott, és bizonyos ruhákat bizonyos rítusokhoz kapcsolódott.

A prekolumbián perui takácsok változatos technikákat alkalmaztak, s a világ legkiválóbb mesterei közé tartoznak. A legelterjedtebb szövőeszköz a hátszíjas szövőszék volt – a keskeny szövőkeret egyik végét a szövő derekára, másik végét pedig egy fához vagy egy házoszlophoz rögzítették.

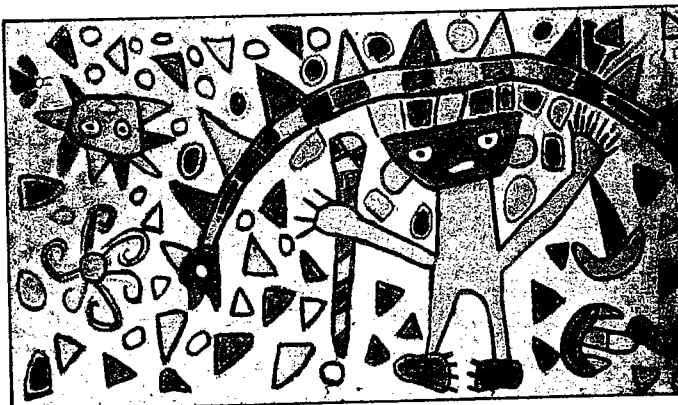
Kezdetben valószínűleg a kaktusz rostszálaiból készítették hurkokat és kötöttek hálókat. Az i. e. 3. évezredtől az észak-chilei, perui és ecuadori textíliák anyagaként megjelent a gyapot. Dél-Amerika keleti partvidékének völgyeiben a gyapot volt az egyik legkorábban háziasított növény. A Közép-Andok kultúrátertségének egyik korai időszakát gyakran nevezik a prekeramikus kori gyapot szakaszának, mivel az itt élők ugyan még nem készítettek agyagedényeket, de természetették és felhasználták a gyapotot. A korai horizont kezdeti időszakából származó textíliák jórészt egyszerű szövésűek. A periódus vége felé az állati eredetű – láma, alpaka, guanako vagy vikunya – szőréből készült szövőszálak honosodtak meg, és a színes hímzésű paracasi ruhákat (a gyapjú jobban festhető, mint a gyapot) és néhány korai déli partvidéki szőnyeget már ebből készítették.

A ruhákat nem szabták. A hosszú ingeket két téglalap alakú darabban szőtték meg, majd a szélükön összevarrták úgy, hogy nyílásokat hagytak a fejnek és a karoknak. Ezek a ruhák a kortól és a helytől függően az alapforma számos változatában készültek.

A korai források megemlítik az inka takácsok közötti hierarchiát: az elsők a kolostorban élő asszonyok voltak, akik a kultikus szobrok, az Inka számára és a rituális felajánlások alkalmára a legpompásabb szöveteiket készítették; ezután következtek a tisztviselők feleségei, akik minden évben ajándék ruhákat küldtek az Inkának; majd a férfi szövőspecialisták, akik kötelező adójukat is a csodás szövetekkel rótták le. A gyapjút adó állatok tartását szintén az állam ellenőrizte. A birodalom késői szakaszában a vikunya gyapját csak az uralkodó ruháinak készítésére használhatták.

A források megemlítik, hogy amikor az utolsó inka uralkodó, Atahualpa találkozott Pizarróval Cajamarcában, elmarasztalóan így szólt a spanyolokhoz: „Tudom, mit tettetek az út mentén. Elhoztátok a gyapjúkerméket a templomokból, és én addig nem nyugszom, amíg azok vissza nem kerülnek hozzám.”

Az andoki idősebb indián asszonyok idejük nagy részében még ma is orsót tartanak a kezükben. A ruhakészítés hagyománya olyan erős itt, hogy gyakran megfigyelhető, amint modern ruhába öltözött fiatal indián asszonyok séta közben kötnek.

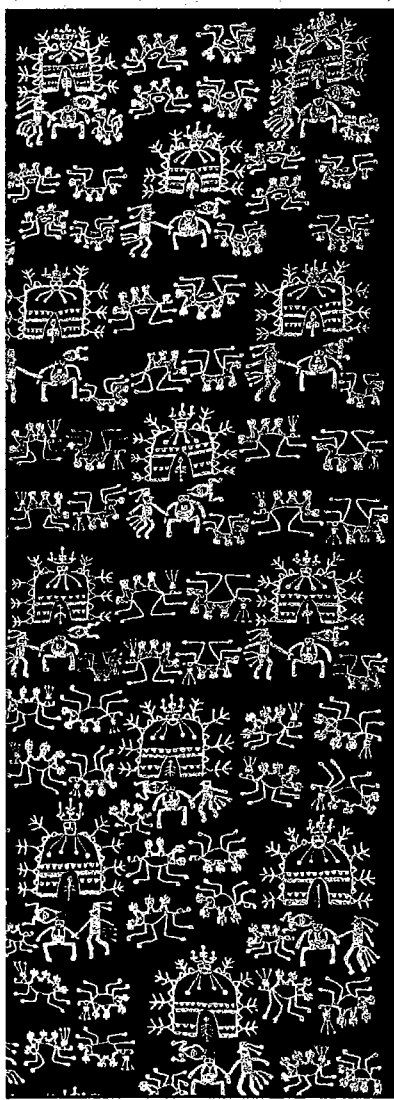
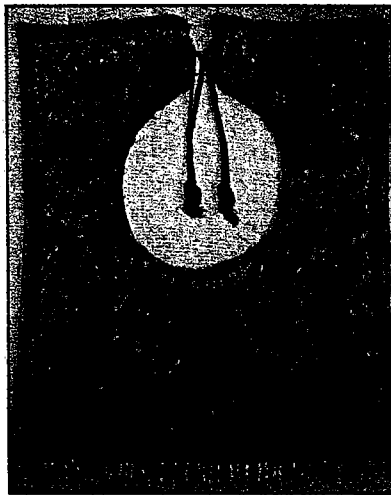

Necropolisből
mzett figurája
dár farktollait
ibrázol. A taka-
is alakok huila-
figura gyomrá-
lány látható,
ban egy újabb
aracsi himzett
ehhez hasonló,

összetett ikonográfiai ábrázolás lát-
ható.

Bakra lent: A partvidéken a késő át-
meneti időszakban széles körben
készítettek nagyméretű festett texti-
liákat. Ugyanilyen gyakori a kígyó-
fejben végződő égszalag alatt álló fi-
gura motívuma. Ez a textília 125 cm
magas.

A négycsúcsú, állati eredetű szálakból
– „a perui bárszövényből” – szőtt sapka
Huari és Tiahuanaco rituális öltözeté-
nek jellegzetes eleme. A képen látható
példa (*bakra lent*) a sapka testének ma-
gassága miatt szokatlan. A sima
gyapotszövetekre erősített madártoll-
ak különleges alkalmakra felvett ru-
hákat díszítettek. Ez a chimú minták-
kal ékes darab egy nyaktakaró (*lent*).

A 255 x 95 cm nagyságú, egyszínű
figurákkal himzett nazcai köpeny
(*bakra*) különbözik a korábbi sok
színnel himzett paracasi köpenyek-
től. Úgy tűnik, az ismétlődő minták
huacát ábrázolnak – egy szent dom-
bot, melyből növények nőnek ki és
egy koronás fejet, mely a *huaca* szel-
lemét jelöli. A fej alatti barlang be-
járatánál valószínűleg forrás buk-
kan elő. A barlang előtt két figura
megragad egy harmadikat. Egyikük
a haját fogja – ez a leigázás jele az
Andokban –, a másik a csuklóját
tartja, talán hogy megkötözze. A je-
lenet esetleg fogoly feláldozását áb-
rázolja. A takarón természetfeletti
állatok is feltűnnek párosával, az
egyik fejfelé, a másik fejfelé áll.
Ezeket a köpenyeket első-
sorban temetkezési alkalmakra készi-
tették. A gyapotszövetet valószínű-
leg hátszijas szövészekén szőtték,
amelyet a rajz is ábrázol (*lent*). A
moche edényen látható szövőkeret
egyik végét fához rögzítették.

DÉL-ANDOK ÉS A TŰZFÖLD

Az Északnyugat-Argentínaként ismert régészeti te-
rületet – mely a Közép-Andok déli részének legfej-
lettebb kulturális területe volt – három régió alkot-
ta: a Puna (magas fennsík), a Valliserrana (hegyek
közötti völgyek) és a Selva Occidentales (nyugati őserdő). A legtöbb kultúra a hegyek közötti völgyek-
ben összpontosult. Az Északnyugat-Argentínában
már letelepült népek itt Észak-Chile, a Közép-An-
dok és a keleti Chaco térség lakóival – ez utóbbiak
kőbor népek voltak, kezdetleges gazdasággal –, vala-
mint délkeleten a patagóniai pampák vadászó, gyűj-
tőgető népeivel és az onnan érkező hatásokkal talál-
kozhattak.

A korai vagy kialakulási periódus (i. e. 500–i. sz.
650) a fejlődés időszaka. A korszak első 300 évét a
kezdetleges földművelés jellemezte. I. e. 200 táján
jelent meg a fazekasság és a féművesség és a korai
Condorhuasi-kultúrában, a központi völgyekben és
északkeleten a Candelaria-kultúrában. A Condor-
huasi-kultúra – mely valószínűleg andoki eredetű
népek és a trópusi őserdőből vagy a Chacóból érke-
ző, alacsonyabb szintű kultúrával rendelkező népek
keveredéséből alakult ki – az alacsonyabban fekvő
völgyekben honosodott meg. A condorhuasi falvak
mesteremberei kiváló minőségű, mintázott, több
színű agyagedényeket, kőszobrokat, aranyból és
ezüsből egyszerű függőket állítottak elő.

A keresztény időszámítás kezdete a Condorhuasi-
és a Candelaria-kultúra virágzásának időszaka. De
ugyanekkor virágzik a La Ciénaga, a Tafi és más, Ca-
tamarca és Tucumán provinciában csoportosuló kul-
túra a Chaco erdős síksága, az Andok keleti határa és
a magas fennsík között. A nyugati Puna térségben fej-
lődött ki az altiplano kis falvakkal, a szövés és az
agyagművesség viszonylag fejlett technológiájával
rendelkező lámapásztorainak és burgonyatermesztői-
nek hagyománya, a Tebenquiche-kultúra. A növekvő
társadalmi rétegződés magyarázhatja az aranydíszek
jelenlétét ebben a kultúrában.

A középső horizont (i. sz. 650–850) magában foglal-
ja az Aguada-kultúrát, melyet bár Tiahuanaco befo-
lyásolt, de vésett figurákkal díszített kerek edényei –
a régió egyik legszebb agyagedénytípusa – önálló ke-
rámiastílusról tanúskodnak. A kultúrában szép fém-
tárgyakat is készítettek, így például tiahuanacói *ke-ro*
formákat arany- vagy ezüstlemezekből. Körülbelül
ebben az időben honosították meg a területen új nö-
vényfajtákat is.

A késői vagy helyi fejlődés időszakát (i. sz.
850–1480) a Santa María- és a Belén-kultúra határo-
za meg, amelyek nagy, sokszínű temetkezési urnáik-
ról híresek. Az utolsó periódus (1480–1535) az inka
hódítás és befolyás időszaka volt.

Északnyugat-Argentína népei egy vagy több vezető
által irányított főnökségek szövetségeit hozták létre.
A falu egyik jellegzetes házat templomként használ-
ták, de építészetük nem volt jelentős. Intenzív öntö-
zéses földművelést folytattak, voltak háziásított álla-
taik, és élelemfelesleget is termeltek. Kézműveseik
sziklafestményeket és jó minőségű, mintázott vagy
két-három színnel megfestett kerámiákat hoztak lét-
re. Megmunkálták az aranyat, az ezüstöt, a rezet és a
bronzot, textíliákat és kosarakat is készítettek. Fa-
szobraikból kevés maradt az utókorra.